

**Buhârî Ricâline Dair Erken Dönem Bir Eser:
Kelâbâzî'nin Ricâlû Sahîhi'l-Buhârî'si ve Yazma Nüshalar Işığında Mevcut Neşirdeki
Tasnif Problemleri**

An Early Work on the Narrators of al-Bukhârî:
al-Kalâbâdhî's Rijâl Şaḥîḥ al-Bukhârî and Classification Problems in the
Existing Edition in Light of the Manuscript Copies

Nagihan EMİROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Hadis ABD,

Assistant Professor, Kastamonu University,

Faculty of Theology, Department of Hadith

nemiroglu@kastamonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9998-3486

ROR ID: <https://ror.org/015scty35>

DOI: 10.56720/msbd.2026.s17.388

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Nisan / April 2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Eylül / September 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ekim / October

Atıf / Citation: Emiroğlu, Nagihan. “Buhârî Ricâline Dair Erken Dönem Bir Eser: Kelâbâzî'nin Ricâlû Sahîhi'l-Buhârî'si ve Yazma Nüshalar Işığında Mevcut Neşirdeki Tasnif Problemleri”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (Ekim 2026): 165-200.

<https://doi.org/10.56720/msbd.2026.s17.388>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <https://mevzusbd.com> | mailto: mevzusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Mâverâünnehir olarak adlandırılan bölgenin meşhur şehirlerinden biri olan Buhârâ'nın Kelâbâz denilen bir semtinde dünyaya gelen Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî el-Kelâbâzî (ö. 398/1008) ders aldığı meşhur âlimler ve yetiştirdiği önemli muhaddislerle bölgenin hadis ilmi açısından gelişmesine büyük katkı sunmuş bir hadis hâfızıdır. Horasan'daki pek çok şehir ile birlikte Bağdat'a da ilim yolculuğu yapan Kelâbâzî, Dârekutnî (ö. 385/995), Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) ve Ca'fer b. Muhammed el-Müstağfirî (ö. 432/1041) gibi tanınmış pek çok muhaddise hocalık yapmıştır. Tarih ve tabakât kitaplarında kendi asrı için "Maverâünnehir'in en çok hadis bilen muhaddisi" olarak tavsif edilen Kelâbâzî, özellikle meşhur muhaddis Buhârî'nin rivâyetleri hakkında geniş bilgiye sahip olup pek çok âlimin takdirini kazanmıştır. Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer verdiği râvîleri tanıtmak üzere kaleme aldığı eseri, kendi alanında öncü eserlerden kabul edilmiş, sonraki zamanlarda da ilgi görerek asırlar sonra farklı coğrafyalarda dahi okutulmuştur. Kelâbâzî'nin ricâle dair eseri gerek tasnifi gerek verdiği bilgilerle dikkat çekmiş, biyografik bilgiye ihtiyaç duyulan her alanda Kelâbâzî'den atıf yapılmıştır. Bu çalışma Kelâbâzî'nin Buhârî ricâline dair kaleme aldığı bu önemli eseri ayrıntılı şekilde incelemeyi, açtığı özel başlıklarla pek çok tabakât kitabından daha farklı bir tasnife sahip olan eseri dikkatlere sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda eserin matbu nüshası incelenirken tasnifte bazı hataların olduğu görülmüş ve tasnifin daha iyi anlaşılabilmesi adına kitabın Türkiye'deki yazma nüshaları ile matbu nüsha mukayese edilerek matbu halinde görülen tasnif hatalarına işaret edilmiştir. Ayrıca Kelâbâzî'nin eserini telif metodu, râvîleri hangi belli başlı noktalar çerçevesinde incelediği örnek biyografiler üzerinden ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda *Kütüb-i Sitte* sonrası Mâverâünnehir bölgesinde 4/10. asırda yaşamış bir müellifin eserinin sahip olduğu özellikler itibarıyla kaynak bir eser olduğu, Kelâbâzî'nin verdiği biyografik bilgilerin, farklı coğrafyalarda ve pek çok meşhur muhaddis tarafından referans kaynağı olarak kullanıldığı anlaşılmış ve söz konusu bölgenin hadis ilmi açısından önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mâverâünnehir, Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüshalar.

Abstract

Born in a neighborhood called Kalābādh in Bukhara, one of the famous cities of the region known as Transoxiana (*Mā warā' al-nahr*), Abū Naṣr Aḥmad b. Muḥammad b. al-Ḥusayn al-Bukhārī al-Kalābādhī (d. 398/1008) was a hadith memorizer (*ḥāfiẓ*) who made significant contributions to the development of hadith scholarship in the region through the renowned scholars he studied under and the important hadith scholars (*muḥaddiths*) he trained. Having undertaken scholarly journeys to Baghdad as well as many cities in Khurasan, al-Kalābādhī served as a teacher to numerous prominent hadith scholars, such as al-Dāraquṭnī (d. 385/995), al-Ḥākim al-Naysābūrī (d. 405/1014), and Ja'far b. Muḥammad al-Mustaghfirī (d. 432/1041). Described in history and biographical dictionary (*ṭabaqāt*) books as “the muḥaddith who knew the most hadith in Transoxiana” for his era, al-Kalābādhī possessed extensive knowledge, particularly regarding the narrations of the famous muḥaddith al-Bukhārī, and earned the appreciation of many scholars. His work, written to introduce the narrators (*ruwāt*) included in al-Bukhārī's *Ṣaḥīḥ*, is considered one of the pioneering works in its field. It continued to attract interest in subsequent centuries and was taught in different geographies even centuries later. Al-Kalābādhī's work on narrator biographies (*ʿilm al-rijāl*) has drawn attention for both its classification system and the information it provides; consequently, al-Kalābādhī has been cited in every field requiring biographical information. This study aims to provide a detailed examination of al-Kalābādhī's work on the narrators of al-Bukhārī and to draw attention to its distinctive classification, which, through the specific categories it introduces, differs from that of many other *ṭabaqāt* works. In pursuit of this aim, an examination of the printed edition revealed several errors in its classification. To clarify the structure of the work, the manuscript copies held in Türkiye were compared with the printed edition, and the classification errors identified in the printed edition were highlighted. Furthermore, al-Kalābādhī's compilation methodology and the primary frameworks within which he examined the narrators will be demonstrated through sample biographies. As a result of the study, it is concluded that the work of an author who lived in the Transoxiana region during the 4th/10th century (the post-*Kutub al-Sittah* period) serves as a primary reference source by virtue of its characteristics. It is understood that the biographical information

provided by al-Kalâbâdhî was utilized as a reference by many famous hadith scholars across various geographies, thereby emphasizing the importance of the said region in terms of hadith scholarship.

Keywords: Hadith, Transoxiana (Mâ warâ' al-nahr), al-Kalâbâdhî, *The Transmitters of Şaḥîḥ al-Bukhârî*, Manuscript copies.

Etik Beyan	Bu makale, 17-18 Mayıs 2024 tarihinde “Maveraünnehir” temalı VII. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan “Mâverâünnehirli Bir Muhaddis: Kelâbâzî ve Kitâbu Ricâlî'l-Buhârî Adlı Eseri” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek üretilmiş hâlidir.
-------------------	---

Giriş

Maverâünnehir¹ bölgesi genel olarak İslamî ilimler özelde ise hadis ilmi açısından ilk asırlardan itibaren dikkat çeken önemli bir ilim merkezidir. İlk olarak fetih ordularıyla birlikte bölgeye gelen sahabîler ve onları takip eden tâbiûn nesliyle burada hadis ilminin ilk nüveleri atılmış, yetişen muhaddislerin Hicaz ve Mısır'a gerçekleştirdikleri rihleler sayesinde ilmî miras Maverâünnehir'e taşınmıştır. Nitekim hicri üçüncü asra gelindiğinde hadis tarihinin altın çağ olarak nitelenmesine vesile olan pek çok muhaddis bu bölgede yetişmiştir. Gerek 3. (9.) asır gerekse sonrasında Buhara, Semerkant, Nesef ve Şâş gibi şehirler ilim merkezi haline gelmiş ve pek çok muhaddisin rihle güzergâhında önemli bir mevki edinmiştir. Bölgede yetişen veya rihleler vesilesiyle bu bölge ilminden istifade eden Dârimî (ö. 255/869), Buhârî (ö. 256/870) ve Tirmizî (ö. 279/892) gibi *Kütüb-i Tisa* müelliflerinin yanında Müsnedî (ö. 229/844), Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64), Sâlih Cezere (ö. 293/906), Firebrî (ö. 320/932), Heysem b. Küleyb eş-Şâşî (ö. 335/946), Ebû Amr en-Nesefî (ö. 380/990), Hattâbî (ö.

¹ Mâverâünnehir bölgesi kaynaklarda “Heytal” olarak da geçmektedir. Bkz. (Makdisî, ts., 211; Hamevî, 1977, 5/422)

388/998) ve Guncâr (ö. 412/1021) gibi meşhur pek çok isim hadis ilmine büyük katkılar sunmuş muhaddislerden sadece bir kaçıdır.²

Bölgede yetişen ve özellikle Buhârî ricâline dair kaleme aldığı eserle dikkat çeken önemli bir muhaddis de Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî'dir. (ö. 398/1008). *Sahîh-i Buhârî* uzmanı olarak bilinen ve ricâle dair eseri, türünün ilk örneklerinden kabul edilen Kelâbâzî, bölgede etkili olan önemli isimlere talebelik yapmış³ ve kendisi de pek çok talebe yetiştirmiş bir muhaddistir. Buhârî râvileri ile ilgili yaptığı tanıtımlar sonraki asırlarda da dikkate alınmıştır. Bu çalışma, Kelâbâzî'nin Buhârî ricâline dair kaleme aldığı *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî* adlı eseri ayrıntılı biçimde incelemeyi, alfabetik düzenine rağmen ihtiva ettiği özgün başlıklar sayesinde birçok tabakât kitabından farklı bir tasnif sunan yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca Kelâbâzî'nin eserini telif metodu, râvileri hangi belli başlı noktalar çerçevesinde incelediği örnekler üzerinden değerlendirilecektir. Kelâbâzî söz konusu önemli eserine rağmen üzerinde fazlaca çalışılan bir isim olmamıştır. Kelâbâzî ile ilgili tespit edilen tek çalışma bu makalenin yazım aşamasına da tekabül eden ve yakın zaman öncesinde yayımlanan Muhammet Ali Asar'a ait *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî Eseri Bağlamında Ebû Nasr Ahmed el-Kelâbâzî'nin Hadis İlmindeki Yeri* adlı çalışmadır (Asar, 2026, 97-128).⁴ Ağırlıklı olarak Kelâbâzî'nin hayatına odaklanan makalede Kelâbâzî'nin hayatı, hocalarının biyografileri de dahil olmak üzere ayrıntılı şekilde ele

² Maverâünnehir bölgesinin hicri ilk üç asrındaki hadis çalışmaları ile hicri IV-VI. asırlarda Karahanlılar dönemindeki hadis çalışmaları doktora düzeyinde ele alınmıştır. Tezlerde dönemin ilim merkezleri, eğitim-öğretim kurumları ve söz konusu asırlarda yetişen muhaddisler tespit edilerek ayrıntılı şekilde işlenmiştir. Maverâünnehir ve bu bölgedeki ilmi gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Sarı, 2019, 209-213; Aktano, 2019, 264-268; İbn Havkal, 1992, 422 Özgüdenli, 2003, 28/178).

³ Kelâbâzî'nin hocaları arasında bulunan ve kaleme aldığı *el-Müsne'd* adlı eseri sonraki asırlarda sıklıkla okutulan Heysem b. Küleyb eş-Şâfi hakkında bir çalışma için bkz. (Yamanus, 2024, 42-66).

⁴ Elinizdeki bu makalenin ilk hali Mâverâünnehir temasıyla 2024 yılında VII. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve herhangi bir yerde yayınlanmamıştır. Genişletilerek makale olarak hazırlanma aşamasındayken Ocak 2026 yılında söz konusu makale yayınlanmıştır. Bu nedenle makale ile ortak noktalar olmakla birlikte bu çalışmada, makalenin detaylandırmadığını düşündüğümüz eserin ayrıntılı tasnifi ve eserin yazma nüshalarıyla matbu neşrin mukayesesi gibi teknik yönleri üzerine yoğunlaşmıştır.

alınmıştır. Kelâbâzî'nin eserinin de incelendiği makalede daha çok eser üzerinden Kelâbâzî'nin hadisçiliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazarın bizzat kendisinin de ifade ettiği üzere makalede eser kısaca tanıtılmış olup eserin daha ayrıntılı şekilde incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eser ayrıntılı şekilde incelenmediğinden eserin alfabetik oluşuyla ilgili kalıp ifadelerle yetinilmiş, bu ifadeye uymayan matbu nüshadaki tasnif sorunu fark edilememiştir. Bu kapsamda bu soruna dikkat çekilmediği gibi sorunun kaynağını bulmaya yönelik eserin Türkiye'deki yazma nüshalarına da müracaat edilmemiştir. Bu çalışmada söz konusu makale dikkate alınarak Kelâbâzî'nin hayatı kısaca özetlenmiş olup eser üzerine daha fazla yoğunlaşmıştır. Alfabetik bir tasnife sahip olduğu söylenip geçilen mevcut neşrin tasnifi, eserin Türkiye'deki yazma nüshaları ile karşılaştırılarak matbu nüshadaki tasnif ile ilgili hatalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Buhârî'nin başka bir râvî ya da isnadla destekleyerek hadis rivâyet ettiği râvîler ile ilgili açtığı özel başlıklar ve teknik özellikler üzerinde durulmuştur. Bu nedenle makale, mezkûr araştırmanın eksik bıraktığı hususları tamamlayıcı nitelikte olması açısından önem arz etmektedir.

1. Kelâbâzî'nin Hayatı ve İlim Yolculuğu

"Hadis hâfızı", "kâtip", "Sahîh-i Buhârî uzmanı" (Sem'anî, 1962, 10/507; Zehebî, 1998, 3/155) gibi vasıflarla anılan Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin el-Buhârî el-Kelâbâzî Buhâra'nın bir semti olan Kelâbâz'da⁵ 323 (935) yılında dünyaya gelmiştir. Kelâbâzî gerek kendi bölgesindeki âlimlerden gerekse rihle yaptığı Merv, Nişabur, Bağdat, Rey gibi şehirlerde bulunan hocalardan ders almıştır. Ders aldığı hocalar arasında bölgede etkili olan Heysem b. Küleyb eş-Şâşî (ö. 335/946), Abdullah b. Muhammed b. Yakub (ö. 340/952), Ebû Cafer Muhammed b. Muhammed el-Bağdadî el-Cemmâl (ö. 346/958), Ebû Ya'la Abdülmü'min b. Halef en-Nesefî (ö. 346/958), Ali b. Muhtâc el-Küşânî (ö. ?) ve Muhammed b. Mahmud b. Anber (ö. ?) gibi isimler yer almaktadır. Kelâbâzî'nin hadis naklettiği talebeleri arasında ise Ebû Said el-Halil b. Ahmed es-Siczî (ö. 378/988), Ebû'l-Hasan ed-Darekutnî (ö. 385/995), Ebû Abdullah

⁵ Esasen Kelâbâz'ın doğru telaffuzunun Gülâbâd şeklinde olduğu, buraya yapılan nispetin de el-Kelâbâzî değil, el-Gülâbâdî şeklinde olması gerektiği belirtilmiştir. Kelimenin ilk olarak Araplar tarafından yanlış telaffuz edildiği ve o şekilde literatüre geçtiği, gerek klasik gerekse modern çalışmalarda kelimenin yanlış olarak okunup yazıldığı vurgulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Karapınar, 1999, 20-21).

Muhammed b. Abdullah el-Hâfız (ö. 405/1014), Ebû Abbas Muhammed b. Cafer el-Müstağfirî (ö. 432/1041), Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Abdân (ö. ?) gibi muhaddisler zikredilmektedir (Sem'anî, 1981, 10/506-507; İbn Nukta, 2014, 364; Zehebî, 1998, 3/57; a.mlf., 1985, 17/94; a.mlf., 1996, 27/355; İbnü'l-İmâd, 1992, 4/514; Ziriklî, 2002, 1/210; Bağdatlı İsmail Paşa, 1951, 1/69; Kelâbâzî, 1987, 1/15, muhakkikin girişi; Sarı, 2019, 189; Aktano, 2019, 116; Polat, 2022, 25/191).

Talebeleri ve onu tanıyanlar Kelâbâzî'den övgü ile söz etmiştir. Darekutnî ondan *Kitabü'l-Müdebbeç*'de rivâyette bulunmuş ve Kelâbâzî'nin anlama kabiliyeti ve bilgi birikiminden övgüyle söz etmiştir (Zehebî, 1998, 3/155; a.mlf., 1985, 17/95). *Sahîh-i Buhârî* râvisi Ebu'l-Heysem Muhammed b. Mekkî el-Küşmihenî, (ö. 389/999) Kelâbâzî ile görüşmüş ve Firebrî'nin (ö. 320/932) Buhârî'den *el-Câmiu's-sahîh*'i iki kez dinlediğini, bunlardan birini 248 (862) yılında Firebrî'de, diğerinin de 250 (864) yılında Buhara'da olduğunu Kelâbâzî'den işittiğini bildirmiştir (el-İşbilî, 1998, 83; İbn Nukta, 2014, 364-365). Hatib el-Bağdâdî onun sika ve hâfız olduğunu belirtmiş, Bağdat'ta Kelâbâzî'nin hadis naklettiğini ve Darekutnî'nin, akranı Kelâbâzî'den övgüyle söz ettiğini bildirmiştir (Zehebî, 1998, 3/95; Kelâbâzî, 1987, 1/15, muhakkikin girişi). Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014) ise ondan mutkin, sebt, hadis hâfızı, *Sahîh-i Buhârî* âlimi olarak söz ederek Mâverâünnehir'de onun gibisinin bulunmadığını dile getirmiş, Nişâbü'r'a birden çok kez geldiğini, kâtip bir hadis hâfızı olduğunu, anlayışı ve bilgisinin güzel olduğunu zikretmiştir. Müstağfirî de hocasını "kendi zamanının en hâfızı" diyerek tavsif etmiştir (Zehebî, 1998, 3/154-155; a.mlf., 1985, 17/95).

Bütün bu olumlu anlatılara rağmen Kelâbâzî'nin, kendi hakkında bir itirafta bulunduğu da kaynaklarda yer almaktadır. Zira hadis hâfızı talebesi Ahmed b. Muhammed b. Mâmâ, hocası Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî'nin "Ben eskiden sahabenin vasıflarını iyi bilirdim. Sanki onları görüyordum ama sultanların yazışmalarını yapmakla meşgul olmaya başlayınca hepsini unuttum." dediğini nakletmektedir (Zehebî, 1985, 17/95). Bu nakilden Kelâbâzî'nin katiplik mesleğinin onu ilerleyen zamanlarda ilmî çalışmalarından uzaklaştırdığını söylemek mümkündür.

Kelâbâzî 75 yaşında 23 Cemâziyelâhir 398 (5 Mart 1008) tarihinde Cumartesi günü vefat etmiştir (İbn Nukta, 2014, 365; Zehebî, 1985, 17/95; Kelâbâzî, 1987, 1/16, muhakkikin girişi). Kaynaklarda Kelâbâzî'nin 75 yaşında 378 (988) yılında vefat ettiği de nakledilmektedir (Zehebî, 1998, 3/154; a.mlf., 1996, 27/355; Bağdatlı İsmail Paşa, 1951, 1/69). Ancak Sem'anî, Kelâbâzî'nin oğlu Ebu'l-Kâsım'a ait bir kitapta kendi el yazısıyla babasının ölüm tarihinin 23 Cemâziyelâhir 398 (5 Mart 1008) cumartesi gecesi şeklinde yazdığını bildirmektedir (Sem'anî, 1962, 11/179). Ayrıca doğum tarihi ve ölüm yaşı ile ilgili bilgiler dikkate alındığında Kelâbâzî'nin 398 (1008) tarihinde vefat ettiği bilgisinin daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

2. Kelâbâzî'nin Ricâlû Sahîhi'l-Buhârî Adlı Eseri

İslâm âlimleri, hadis râvîlerini pek çok farklı yönden ele alan eserler telif ettikleri gibi herhangi bir kitabın ricâlini müstakil olarak inceledikleri özel çalışmalar da ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, özellikle tasnif dönemi eserlerinden bir ya da daha fazla eseri esas alarak bu kitap/kitaplarda yer alan râvîleri gerek kimlik gerekse cerh ve tadil yönünden müstakil olarak incelemişlerdir. Böylece herhangi bir kitabın râvîleri arasında olduğu bilinen bir kişinin biyografisine daha kısa yoldan ulaşılması amaçlanmıştır (Çakan, 2009, 285). Ebû Nasr el-Kelâbâzî'nin telif ettiği ve *Ricâlû Sahîhi'l-Buhârî* diye meşhur olan *el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd ellezîne ahrece lehüm el-Buhârî fî Câmi'ih* adlı eseri de bu amaç doğrultusunda telif edilmiş bir eserdir. Eser Abdullah el-Leysî tarafından tahkik edilerek 1987'de Beyrut'ta iki cilt halinde basılmıştır (Polat, 2022, 25/191).

2.1. Eserin Yazma Nüshaları

Muhakkik Abdullah el-Leysî⁶ girişte eserin tahkikinde kullandığı beş nüshasından söz etmektedir. Muhakkikin ifadesine göre nüshalar arasında tahkike esas teşkil eden en güvenilir nüsha Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye'de Mustalahü'l-hadis bölümünde 16 numarada kayıtlı bulunan nüshadır. Bu nüsha gerek hatının güzel, yıpranmamış ve tam olması gerekse en eski nüsha olması bakımından muhakkik tarafından asıl nüsha olarak tercih edilmiştir. Her ne kadar

⁶ Kitabın kapağında eseri tahkik edenin Abdullah el-Leysî olduğu yazmaktadır. Ancak tahkik yöntemi, Kelâbâzî'nin hayatı vs kısımlarından oluşan giriş bölümünün altında Muhammed İd Muhammed'in adı yazılı bulunmaktadır.

nüshanın istinsahı 9 Receb 826 (16 Haziran 1423) tarihinde tamamlanmış olsa da müstensih, istinsah ettiği nüshayı 512 (1118) tarihli bir nüsha ile mukabele ettiğini kaydetmiştir. Bu kayıt bu nüshayı en eski nüsha yapmaktadır. Ayrıca nüshanın üzerinde bir âlime ait açıklama notları ile müstensihin yaptığı hataları düzelteren tashihler bulunması da muhakkikin bu nüshayı tercih etmesindeki diğer bir sebeptir. Eserin Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye'de yine mustalahü'l-hadis bölümünde 76 numara ile kayıtlı olan ancak "be" harfine kadar eksik olan bir nüshası daha bulunmaktadır. Eserin bir diğer nüshası Arap Yazmaları Enstitüsü'nde 1299 numarayla kayıtlı bulunan aslı Haydarâbâd'ta Âsıfiye Kütüphanesi'nde bulunan bir fotokopi nüshadır. Muhakkik 80 varaktan oluşan bu nüshanın 606 yılında istinsah edildiğini ve güzel bir hatla yazılmış olduğunu bildirmektedir. Arap Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan diğer bir nüshanın aslı ise Haydarâbâd'ta Saâdiyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Muhakkik, 130 varaktan oluşan bu nüshanın Ahmed b. Ebû Bekir el-Kâmilî et-Taberânî tarafından, Ali b. Ahmed b. Süleyman el-Hanbelî'nin istinsah ettiği bir nüshadan çoğaltıldığını belirtmiştir. Muhakkikin söz ettiği son nüsha, yine Arap Yazmaları Enstitüsü'nde fotokopisi bulunan ancak aslı Türkiye'de Topkapı Sarayı Kütüphanesi Sultan III. Ahmed koleksiyonunda bulunan nüshadır. Muhakkik bu nüshanın bazı yerlerinde metin düşüklükleri olduğunu bildirmiştir (Kelâbâzî, 1987, 1/9, 13-14, muhakkikin girişi). Muhakkik söz konusu nüshaları ve İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) *el-Cem beyne ricâli's-Sahîhayn* adlı eserini mukayese ederek tahkikini tamamlamıştır. (Kelâbâzî, 1987, 1/17, muhakkikin girişi)

Eserin Türkiye'de beş ayrı nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri muhakkikin sözünü ettiği İstanbul'da Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Sultan III. Ahmet Kitaplığı koleksiyonunda *Esmâ'u'r-ricâli's-Sahîh li'l-Buhârî* ismiyle yer alan yazmadır (Kelâbâzî, Sultan III. Ahmed Kitaplığı, 2889). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın sitesinde dijital nüshası bulunmadığından söz konusu nüsha incelenememiştir. Bu nüsha dışında muhakkikin hiç bahsetmediği dört nüsha daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Süleymaniye Kütüphanesi'nde Yusuf Ağa Koleksiyonu'nda yer almaktadır. 777 (1376) istinsah tarihli ve *el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd* ismiyle kayıtlı nüsha ulaşılabilen nüshalar içinde güzel hattı ile daha okunaklı ve düzenli olması açısından dikkat çekicidir. Bu nüshanın baş tarafında Kelâbâzî'nin hayatı, hocaları ve âlimlerin onun hakkındaki görüşleri ile ilgili kısa bir giriş bulunmaktadır (Kelâbâzî,

Yusuf Ağa, 85, 3b, 4a). Başlıklar ve metindeki biyografilerin ilk kelimeleri aynı renk mürekkeble ve daha büyük şekilde yazılmıştır. Her yeni isimde bir sonraki biyografiye geçildiğini belli etmek üzere kırmızı mürekkeble bir işaret koyulmuştur. Ayrıca her biyografi başına kaçınıcı isim olduğunu gösteren numaralar konulmuştur. Pek çok sayfada sayfa kenarlarında bazı açıklamalar bulunduğu gibi bazı yerlerde “savâbuhû” ifadesiyle tashihler yapılmıştır (Kelâbâzî, Yusuf Ağa, 85, 8b, 9b, 42a). Üstelik bu nüsha ile matbu nüsha arasında biyografilerin yerleri açısından bazı ciddi farklar bulunmaktadır. Makalenin ilgili yerlerinde bu duruma yeniden işaret edilecektir. Kelâbâzî'ye ait *Esmâ'ü ricâlî'l-Buhârî* ismiyle Süleymaniye Kütüphanesi'nde Darulmesnevi koleksiyonunda kayıtlı bulunan bir diğer nüsha 856 istinsah tarihlidir. Ancak bu nüsha her ne kadar söz konusu isimle Kelâbâzî adına kayıtlı olsa da eserin başlangıç cümlelerinde; Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-sahîh*'inde künyeleriyle zikrettiği erkek ve kadın râvîlerin isimlerinin kaydedileceği, nisbeleri veya lakaplarıyla tanıtılan, yahut “falancanın oğlu”, “falancanın amcası”, “falancanın kızı”, “falancanın kız kardeşi” veya “falancanın hanımı” şeklinde ifade edilen şahısların isimlerinin zikredileceği bildirilmektedir. Üstelik eserin adı *el-Müctenâ fî ma 'rifeti esmâ'i men zekerehumu'l-Buhârî bi'l-ensâb evi'l-ekâb evi'l-a'mâm evi'l-ebnâ' evi'l-benât evi'l-ehavât evi'l-künâ* olarak zikredilmektedir (Kelâbâzî, Darulmesnevi, 65-001, 3a). Bu giriş cümleleri Kelâbâzî'nin diğer nüshalarındaki bilgilerle uyuşmadığı gibi eserin ismi de diğer hiçbir nüsha da bu şekilde zikredilmemiştir. Ayrıca eserin son cümlelerinde Sâbit b. Kays'ın hanımı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu da yine Kelâbâzî'nin matbu ya da yazma nüshalarındaki eser sonu bilgileriyle uyuşmamaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında bu nüshanın, yine Buhârî'nin râvîleri üzerine yoğunlaşan başka bir esere ait olduğunu ancak kitabın baş tarafında yazılı bulunan *Esmâ'ü ricâlî'l-Buhârî* şeklinde genel manada bir isimlendirmeden hareketle Kelâbâzî'nin eseriyle karıştırılarak yanlış kataloglandığını söylemek mümkündür.

Eserin Türkiye'de bulunan bir diğer nüshası ise Bursa İnebey Kütüphanesi'nde Ulucami koleksiyonunda *Esmâ'ü ricâlî'l-Buhârî* ismiyle yer almaktadır. Nüsha Muhammed b. İbrahim tarafından 8 Muharrem 723 (9 Şubat 1323) tarihinde istinsah edilmiştir. Nüsha üzerinde yer yer açıklama ve notlar bulunmaktadır (Kelâbâzî, Ulucami, 708, 54a, 80a, 86a, 127a, 155a, 159a, 190b, 202ab, 203a, 207a). Türkiye'de bulunan son bir nüsha ise Kastamonu Yazma Eser

Kütüphanesi'nde Kastamonu Halk Kütüphanesi koleksiyonunda *Esmâ'ü'r-ricâl li's-Sahîli'l-Buhârî* ismiyle kayıtlı bulunmaktadır. İstinsah yeri Yemen olarak kaydedilen ancak nüshanın istinsah tarihi ile ilgili bir bilgiye yer verilmeyen nüsha, kataloğa sehven akaid ve kelamla ilgili bir eser olarak girilmiştir. Kastamonu'da bulunan bu nüshanın baş tarafında Kelâbâzî'nin hayatı ile ilgili kısa bir bilgi bulunmaktadır (Kelâbâzî, Kastamonu Halk Kütüphanesi, 783, 5b, 6a). Ardından Kelâbâzî'ye kadar ulaşan bir isnad zikredilmektedir. Söz konusu isnad Ebu'l-Velid Hişam b. Ahmed b. Hişam b. Hâlid el-Kinânî → Ebû Amr Osman b. Ebi Bekr b. Hamûd b. Ahmed es-Sadefî → Ebü'l-Hüseyin Abdülmelik b. Hasan el-Kâzerûnî → Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin el-Kelâbâzî şeklindedir. İsnaddaki rivâyet lafızları dikkate alındığında eserin çoğunlukla kıraat yöntemiyle nakledildiği görülmektedir. Yine isnad arası bilgilerde eserin Ebü'l-Velid'ten 490 (1097) senesinde dinlediği bilgisi yer almaktadır. Buradaki isnadın sahibi eserin müstensihisi ise bu nüshanın istinsah tarihinin oldukça eski olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu nüshada yer alan isnad muhakkikin kullandığı Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan yazma ile aynıdır (Kelâbâzî, 1987, 1/10, muhakkikin girişi).

Tahkikinde her biyografi için notlandırmalar yapan Abdullah el-Leysi, *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin rivâyette bulunduğu râvileri, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin (ö. 742/1341) *et-Tezhîb* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *et-Takrîb* adlı eserlerinde belirtilen rumuzlarla göstermiştir. Biyografisi verilen râvilerden, *Kütüb-i Sitte* müellifleri dışında rivâyette bulunanların da isimleri ve kitapları zikredilmiştir. Biyografilerde verilen bilgiler teyit edilerek râvilerin tabakaları da yine dipnotlarda belirtilmiştir. Muhakkikin en önemli katkılardan biri de râvilerin cerh ve tadil durumları ile ilgili bilgilere yer vermektir (Kelâbâzî, 1987, 1/17-19, muhakkikin girişi). Zira ana metin içerisinde cerh ve tadil bilgileri yok denecek kadar azdır. Muhakkikin yaptığı bir diğer önemli çalışma, biyografiler için alfabetik bir fihrist hazırlamasıdır. Zira kitabın tasnifi her ne kadar alfabetik olsa da mevcut neşirde alfabetik sisteme aykırı olacak bazı değişikliklerin bulunması ve kitabın sonunda özel başlıkların yer alması aranan râvîye ulaşmayı oldukça güçleştirmektedir.

Eserin, Kelâbâzî'ye aidiyetini ortaya koyan pek çok delil bulunmaktadır. Söz gelimi eserin yukarıda zikredilen tüm mahtut nüshalarında yer alan senedlere göre Kelâbâzî'nin eseri, öğrencileri Ebû Saîd Ömer b. Muhammed b. Davud

es-Siczî ile Ebü'l-Hüseyin Abdülmelik b. Hüseyin el-Kâzerûnî kanalıyla kesintisiz bir şekilde günümüze ulaşmıştır.⁷ Ayrıca Kelâbâzî'nin hayatına yer veren tarih ve tabakât kitaplarının hemen hepsinde müellifin bu isimde bir kitap yazdığına dair bilgiler bulunmaktadır (Zehebî, 1996, 27/355; a.mlf., 1985, 17/95; İbnü'l-İmâd, 1992, 4/514; Ziriklî, 2002, 1/210; Bağdatlı İsmail Paşa, 1951, 1/69). Yine İbn Hacer gibi âlimler, Kelâbâzî'nin kitabından nakilde bulunup ondan övgü ile söz etmişler, eseri ismen zikrederek referans almışlardır (Kelâbâzî, 1987, 1/11, muhakkikin girişi). Tüm bu tespitler eserin, Kelâbâzî'ye ait olduğunu hiçbir şüpheye yer bırakmayacak derecede ispat eder niteliktedir.

2.2. Eserin Tasnifi

Kelâbâzî, kitabını genel olarak kendi içinde bir sistematik ile alfabetik olarak tertip etmiş olsa da daha önce ifade edildiği üzere yer yer farklı gruplandırmalara gidebilmektedir.⁸ Kelâbâzî bu duruma mukaddimede işaret etmektedir. Buna göre eser, hadisine yer verilen sahâbî, tâbiîn ve sonraki nesillerden kendilerinden Buhârî'nin hadis rivâyet ettiği hocalarına kadar *Sahîh*'te yer alan

⁷ Darü'l-Kütübü'l-Mısıryye nüshasının Kelâbâzî'ye ulaşan isnadı: Kadî İmam Hâfız Ebü Ali Hüseyin b. Muhammed b. Fîre es-Sadeî → Ebü Muhammed Abdullah b. Muhammed b. İsmail → Ebü Amr → Abdülmelik b. el-Hüseyin el-Kâzerûnî → Ebü Nasr Ahmed b. Hüseyin el-Kelâbâzî. Haydarabâd'daki Nüshatü el-Mektebetü'l-Âsifiye'nin isnadı: Ebü Muhammed Abdullah b. Velid b. Sad el-Ensârî el-Mâlikî → Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hasan b. Ali el-Mâlikî → Ebü Saîd Amr b. Muhammed b. Dâvûd es-Siczî → Ebü Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî. Nüshatü Mektebetü Ahmed es-Sâlis'in isnadı: Ebu'l-Velid Hişam b. Ahmed b. Hişam el-Kinânî → Ebü Osman b. Ebi Bekr b. Hamûd es-Sadeî → Ebu'l-Hüseyin Abdülmelik b. el-Hüseyin el-Kâzerûnî → Ebü Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Kelâbâzî. (Kelâbâzî, 1987, 1/9-10, muhakkikin girişi)

⁸ Muhakkik eserin tasnifi ile ilgili şu bilgilere verilmektedir: "Kelâbâzî, eserini Hz. Peygamber'in ismiyle teberrük etmek amacıyla, alfabetik bir tasnif benimsemekle birlikte Ahmed isimli râvilerden başlamıştır. Eserini iki ana bölüme ayırmıştır. Birinci bölüm erkek râvilerin biyografilerine ayrılmış olup, bölümün sonunda künyeleriyle tanınan râviler için müstakil bir başlık açmıştır. İkinci bölüm ise kadın râvilere tahsis edilmiştir." (Leysî, 1987, 1/7, muhakkikin girişi) Bu bilgiler genel olarak doğru olmakla birlikte kitabın matbu hali ayrıntılı şekilde incelendiğinde eserin, bu kadar net ifade edilebilecek bir tasnife sahip olmadığı görülmektedir. Nitekim kitabın matbu halinde kadın râviler arasına girmiş erkek râvî biyografileri bulunmaktadır. Ayrıca eserin sonunda açılan özel başlıklar eserin tasnifini, sadece "iki ana bölüm şeklinde" ifade etmekten uzak olduğunu göstermektedir. Makalede ilgili yerlerde bu gibi durumlara işaret edilmiştir.

tüm râvîleri içermektedir. Bu râvîler arasında, aynı isnadda başka bir râviyle birlikte (makrûn) zikredilen veya bir isnadın başka bir isnada eklenmesi suretiyle yer alan râvîler de bulunmaktadır. Bu râvîlerden bazıları başka râvîlerle birlikte zikredilmiş olmakla beraber, rivâyetlerinin güvenilirliği hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmadığından müstakil râvîler arasında zikredilmiştir. Öte yandan, hadisleri yalnızca başka râvîlerle birlikte aynı isnadda veya bir isnadın diğerine hadisin metninden önce ya da sonra eklenmesi suretiyle rivâyet edilenler için ayrı bir bölüm ayrılmıştır (Kelâbâzî, 1987, 1/23-24). Bu ve daha farklı bazı özel başlıklar erkek ve kadın râvîlerden sonra ele alınmaktadır.

Kelâbâzî esere öncelikle isimleriyle bilinen erkek râvîlerle başlamakta ardından künyesiyle bilinen erkek râvîlere geçmektedir. Bu kapsamda birinci bölüm Hz. Peygamber'in ismine hürmeten Ahmed ismi ile başlamıştır. Daha sonra ismi İbrahim olanlar, ismi İshak olanlar şeklinde alfabetik ancak isim gruplandırarak tasnif etmiştir. Birden fazla aynı ismi taşıyan râvîler sona erdiğinde ise ayrı bir başlık açarak ilgili harf ile başlayan münferid şahısların biyografileriyle devam etmektedir. Bu metodu her harf için uygulamıştır. Örnek olması açısından elif harfi için yapılan tasnif ve biyografi sayıları aşağıda gösterilmiştir.

Başlığın Adı	Biyografi Sayısı	Sayfa Numarası
İsmi Ahmed (أحمد) olanlar	33	25-48
İsmi İbrahim (إبراهيم) olanlar	20	49-62
İsmi İsmail (إسماعيل) olanlar	13	63-71
İsmi İshak (إسحاق) olanlar	17	71-80
İsmi Eyüb (أيوب) olanlar	5	81-83
İsmi Esved (الأسود) olanlar	4	84-86
İsmi Enes (أنس) olanlar	3	86-88
İsmi Adem (آدم) olanlar	2	89-90
İsmi Übey (أبي) olanlar	2	90-91
İsmi Ezher (أزهر) olanlar	2	91-92
İsmi Üsâme (أسامة) olanlar	2	92-93
İsmi Eymen (أيمن) olanlar	2	93-94
İsmi İsrail (إسرائيل) olanlar	2	94-96
İsmi Eslem (أسلم) olanlar	2	96-97
İsmi Eşas (أشعث) olanlar	2	97-98

Elif harfiyle başlayan diğer isimler	13	99-106
--------------------------------------	----	--------

Tablo 1: Elif harfinde yer alan isimler

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi isimler tam sistematik olarak sıralanmamaktadır. Bu anlamda Kelâbâzî'nin alfabetik olmak adına kendi sisteme her zaman sadık kalmadığı görülmektedir. Zira alfabetik sıralamada sadece ilk harf dikkate alınmış daha sonraki harflerin alfabetik sırası göz ardı edilmiştir. Nitekim alfabetik olarak İbrahim'den hemen sonra gelmesi gereken Übey ismi daha sonraki sıralarda yer almıştır. Ayrıca aynı isimli râvilerin baba isimleri de yine alfabetik olarak sıralanmamaktadır. Örneğin, Âdem b. Ali (ö. 125/743'ten sonra), Âdem b. Ebî İyas'dan (ö. 220/835), Ezher b. Sad (ö. 203/819), Ezber b. Cemil'den (ö. 251/865) önce gelmektedir (Kelâbâzî, 1987, 1/89, 91-92). Burada bazen alfabetik sırayı gözetmekten ziyade sahabî râvileri ya da kronolojiyi öncelediğini söylemek mümkündür. Örneğin Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Übey b. Kâ'b (ö. 33/654), Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674), Eş'as b. Kays (ö. 40/661), gibi sahabîlerin biyografileri kendi isimleriyle başlayan râvilerin en başında anlatılmaktadır (Kelâbâzî, 1987, 1/86, 90, 92, 97). Ancak Kelâbâzî, her zaman buna da riayet etmemektedir. Zira be (ب) harfinde Bişr isimli râviler, dışında baba isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmış kronoloji gözetilmemiştir. Bişr b. Übeys (ö. 230/845 veya 238/852) ise olması gereken yerde değil Bişr isimli râvilerin en sonunda yer almıştır (Kelâbâzî, 1987, 1/113). Bu açıdan Kelâbâzî'nin net bir sistem dâhilinde isimleri sıraladığını ifade etmek pek mümkün gözükmemektedir.

İsimlerin alfabetik olarak sıralanması bittikten sonra erkeklerden künyeleriyle tanınanlara geçilmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/825-834). Ancak burada da düz bir alfabetik sıra yerine farklı bir tasnif metoduna gidilmiştir. Künyelerle ilgili Kelâbâzî'nin açtığı ilk başlık "başka bir künyesi olduğu hâlde ismi künye formatında olanlar" başlığıdır. Kelâbâzî, burada Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam b. Muğire el-Mahzûmî el-Kureşî'yi (ö. 94/713) zikretmiştir. Çok namaz kılması sebebiyle Kureyş Rahibi olarak anılan Ebû Bekir'in, isminin Ebû Bekir, künyesinin ise Ebû Abdurrahman olduğunu nakletmiştir (Kelâbâzî, 1987, 2/826). Aynı şekilde Kelâbâzî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın (ö. 120/738) da biyografisine burada yer vermiştir. Zira bir rivâyete

göre Ebû Bekir'in hem isminin hem de künyesinin Ebû Bekir olduğu nakledilmiştir. Bir başka nakilde ise isminin Ebû Bekir, künyesinin Ebû Muhammed olduğu rivâyet edilmiştir (Kelâbâzî, 1987, 2/826-827). Daha sonra Kelâbâzî, künyesini bildiği ancak ismini bilmediği râviler için bir başlık açmış ve burada Ebû Bekir b. Osman b. Sehl b. Hüneyf el-Ensârî'den (ö. ?) bahsetmiştir. Sadece künyesini zikrettiği biyografide Ebû Bekir'in ismine ve vefat tarihine yer vermemiştir (Kelâbâzî, 1987, 2/827). Bu başlık altında altı kişinin biyografisine değinilmiş olup hepsi de Ebû Bekir olarak künyelenmiştir (Kelâbâzî, 1987, 2/827-830).

Kelâbâzî, Ebû Bekir künyeli râvilerden sonra farklı künyelere sahip olan râvilerin biyografilerine geçmektedir. Burada Kelâbâzî, 10 râvinin biyografisini vermekte, ayrı bir başlık açmasa da biyografilerde zikrettiği bilgilerden hareketle râvilerin bazılarının künyesi bilinse de isminde ihtilaf olduğu, bazılarının künyesinde ihtilaf olduğu, bazılarının da ise herhangi bir ihtilafa yer verilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kısımda Kelâbâzî'nin bazı râviler hakkında, künye dışında herhangi bir kimlik bilgisi vermediği, yalnızca râvinin kimden rivâyette bulunduğu veya kime rivâyette bulunduğu bilgisini aktarmakla yetindiği görülmektedir. Nitekim Ebû Mürâvih künyeli râvîyi tanıtırken Kelâbâzî, onun sadece Ebû Zer el-Gıfârî'den (ö. 32/653) hadis aldığını ve ondan da Urve'nin (ö. 94/713) rivâyette bulunduğunu ifade etmekle yetinmiştir. Kelâbâzî söz konusu rivâyetin Buhârî'nin "İtk" kitabında yer aldığı bilgisine de yer vermiştir. Verdiği bir başka bilgiye göre ise Ebû Kebşe es-Selûlî, Abdullah b. Amr b. el-As'tan (ö. 65/684-85) rivâyette bulunmuş, kendisinden de Hasan b. Atiyye hadis rivâyet etmiştir. Kelâbâzî bu rivâyetlerin Buhârî'nin "Hibe" ve "Zikru'l-enbiyâ" kitaplarında yer aldığını bildirmiştir (Kelâbâzî, 1987, 2/830-834). Bu açıdan bakıldığında Kelâbâzî'nin en azından künyeleriyle tanınan râvilerin anlatımında detaylı bir başlık koymaya gitmediği ve râvi tanıtımında da her zaman uzun bir anlatıma başvurmadığı anlaşılmaktadır.

Kelâbâzî'nin künyeleriyle tanınan bazı râvileri tanıttıktan sonra açtığı ilginç başlıklardan biri de kardeşi ya da babasıyla meşhur olan râviler için yer verdiği kısımdır. Kelâbâzî burada "Züheyr ve Hüdeyc'in kardeşi" olarak tanınan Ebû Râfi b. Hüdeyc el-Harisî'den söz etmiştir (Kelâbâzî, 1987, 2/834). Bu başlık altında verdiği diğer biyografi ise İbn Hazm'a aittir. İbn Hazm şeklinde büyüklerinden birinin ismiyle irtibatlı olarak tanınan râvinin künyesinin Ebû

Bekir olduğunu ifade eden Kelâbâzî, bu kişinin Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm olduğunu bildirmekte ve bu râvînin Kitabü's-Salat'da miraç hadisinin isnadında geçtiğini belirtmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/834).

Kelâbâzî, bu başlıklardan sonra Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan kadın râvîlere geçmektedir. Öncelikle isimleriyle bilinen hanım râvîler için başlık açan müellif burada ilk olarak Hz. Peygamber'in eşlerinin biyografileriyle başlamaktadır (Kelâbâzî, 1987, 2/835-847). Mü'minlerin annelerinin hayat hikâyelerini kısaca anlattıktan sonra Kelâbâzî, on dört sahabî hanım ve ardından tabiînden olan dokuz hanım râvînin biyografilerine alfabetik olarak yer vermektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/847-854). İsimleriyle tanınan kadın râvîlerden sonra müellif, erkeklerde olduğu gibi künyeleriyle bilinenler için başlık açmaktadır. Ancak burada matbu nüshada Kelâbâzî'nin sadece Ümmü Rûmân ve Ümmü Kays olmak üzere iki kadın râvînin biyografisini verdiği görülmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/858-859). Halbuki muhakkikin kullanmadığı bazı yazma nüshalarda burada Ümmü Gülsüm, Ümmü'l-Alâ ve Ümmü Yakub'un biyografileri de yer almaktadır (Kelâbâzî, Yusuf Ağa, 85, 203a; a. mlf., Ulucami, 708, 204b; a. mlf., Kastamonu Halk Kütüphanesi, 783, 317a).⁹ Ancak matbu nüshada künyeleri ile bilinen kadınlar kısmında bulunması gereken bu üç isim daha sonraki sayfalarda üstelik herhangi bir başlık açılmadan ve muhakkik tarafından dipnotta herhangi bir bilgi verilmeden yer almaktadır (Kelâbâzî, 1987, 2/867-868).

Matbu nüshaya göre künyeleri ile tanınan iki kadın râvînin biyografisinden sonra Süheyl b. Ebî Salih ve Seleme b. Süleyman el-Mervezî'nin biyografilerine yer verilmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/859-860). Halbukî eserin yazma nüshalarında böyle bir durum söz konusu değildir.¹⁰ Bu iki isim esasen

⁹ Kastamonu Halk Kütüphanesi koleksiyonunda yer alan bu yazmanın Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın sitesindeki dijital erişiminde söz konusu bilginin geçtiği yer 317a vараğında yer almaktadır. Ancak katalog bilgisinde eserin 291 sayfa olduğu bildirilmektedir. Eserin fotoğrafları çekilirken bazı sayfaların birden fazla kez fotoğraflandığı görülmüştür. Bu nedenle sayfa sayısı olması gerekenden daha fazla olarak sisteme kaydedilmiştir. Eserin üzerinde sayfa numarası yazmadığı için gerçek sayfa numarası bilinemediğinden erişim kolaylığı açısından sistemdeki numara dipnot olarak verilmiştir. Kastamonu nüshası için bu durum bundan sonraki dipnotlar için de geçerlidir.

¹⁰ Süheyl b. Ebî Salih ve Seleme b. Süleyman el-Mervezî yazma nüshalarda Kelâbâzî'nin açtığı özel başlıklar arasında yer almaktadır. (Kelâbâzî, Yusuf Ağa, 85, 205a; a. mlf., Ulucami, 708,

Kelâbâzî'nin mukaddimesinde de ifade ettiği üzere Buhârî'nin hadislerini yalnızca başka râvilerle birlikte aynı isnadda veya bir isnadın diğerine hadisin metninden önce ya da sonra eklenmesi suretiyle rivâyet ettiği râviler için ayırdığı bölümdeki iki râvîdir. Ancak matbu nüshada iki kadın râvîden sonra herhangi bir başlık açılmadan bu iki isme geçilmiştir. Daha önce erkekler ile ilgili kısım geçtiği hâlde bu iki ismin ilgili yerde değil de niçin buraya alındığı ile ilgili bir bilginin muhakkik tarafından verilmemesi de oldukça ilginçtir. Her ne kadar muhakkik, muhtemelen ulaştığı nüshalardaki sıralamaya sadık kalarak bu şekilde bir tasnifi yanınılamış olsa da Kelâbâzî'nin mukaddimede beyan ettiği alfabetik sisteme tamamen aykırı olan bu durumun normal olmadığına hiç işaret etmemiş olması muhakkik için büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir. Matbu nüshada Süheyl ve Seleme'nin biyografilerinden sonra buradan itibaren farklı harflerle başlayan erkek isimleri bulunmakta ve çoğu harfte bir ya da iki isim zikredilirken bazı başlıklarda on dört isme kadar yer verilmektedir. Matbu nüshada çeşitli harflerle başlayan râviler için açılan başlıklar ve başlık altında yer verdiği isimlerin dağılımı şu şekildedir:

Başlığın Adı	Biyografi Sayısı	Sayfa Numarası
İsminin ilk harfi ط olanlar	1	860
İsminin ilk harfi ع olanlar	14	861-865
İsminin ilk harfi ف olanlar	3	866-867
İsminin ilk harfi ل olanlar	4	868-869
İsminin ilk harfi ج olanlar	1	869-870
İsminin ilk harfi ح olanlar	5	870-871
İsminin ilk harfi خ olanlar	1	871-872
İsminin ilk harfi ز olanlar	1	872
İsminin ilk harfi س olanlar	5	872-874 ¹¹

204a, 205b). Ancak Bursa İnebey Kütüphanesi'ndeki nüshada da yine bir karışıklık olmuştur. 204a ve 204b numaralı varaklar aslında 204b ve 205a yerinde olmalıdır. Zira bu haliyle bu varak Ümmü Ruman ve Ümmü Kays'dan (203a) sonra Ümmü Gülsüm, Ümmü A'la ve Ümmü Ya'kub (204b) biyografilerinin arasına girmiştir. Kopan bu sayfanın bir önceki sayfa arasına yapıştırılmış olması muhtemeldir.

¹¹ Burada isimleri س harfi ile başlayanlar başlığı altında beş biyografi verildikten sonra bu başlık altında ilk harfi sin olmayan iki ismin biyografisi yer almaktadır. Herhangi bir başlık

Tablo 2: Çeşitli harflerle başlayan râviler için açılan başlıklar ve her başlık altında yer alan isimlerin sayısı

Kitabın tasnifi içinde burada tabloda belirtilen akış içerisinde yer almayan ilginç bir durum daha bulunmaktadır. İsmi ilk harfi (ف) ile başlayan üç isim zikredildikten sonra herhangi bir farklı başlık açılmadan, künyesiyle zikredilen Ümmü Gülsüm binti Ukbe, Ümmü'l-ala' el-Ensârî ve Ümmü Yakub olmak üzere üç kadının biyografisine yer verilmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/867-868). Hâlbuki daha önce künyesiyle tanınan kadınlar için bir başlık açılmış ve burada sadece iki isme yer verilmişti. Daha önce ifade edildiği üzere eserin Türkiye'deki yazma nüshalarında bu üç kadın râvî olması gerektiği gibi zikredilen diğer iki râvîden hemen sonra gelmektedir (Kelâbâzî, Yusuf Ağa, 85, 202b, 203a; Kelâbâzî, Kastamonu Halk Kütüphanesi, 783, 317a; Kelâbâzî, Ulucami, 708, 203a, 204b). Bu nedenle matbu nüshada o iki kadının biyografisi ile sonraki üç kadının biyografileri arasında zikredilen erkek râvilerin bu kısma hatalı olarak yerleştirildiğini söylemek mümkündür.

Sadece matbu nüshaya bakıldığında herhangi bir başlık konulmadan yukarıda tabloda yer alan erkek râvilerle ait otuz beş ismin, neden daha önce yer verilen erkeklerle ilgili bölümde alfabetik düzen içinde zikredilmediği sorusu akla gelmektedir. Bu tasnif hakkında muhakkikin, biyografilerin verildiği yerde ne dipnotta ne de girişte müellifin metodunu anlattığı kısımda bir açıklamada bulunmaması oldukça ilginçtir. Halbuki Türkiye'deki yazma nüshalarda açıkça belirtildiği üzere kadın râvîlerden sonraki bu isimler Buhârî'nin müstakil olarak değil de başka bir râvî ile birlikte hadislerini zikrettiği isimleriyle bilinen râvîlere ayrılmış bölümdür. Üstelik gerçek sıralama üsteki tabloda görüldüğü gibi değildir. Matbu nüshadaki karışıklığın daha iyi anlaşılması adına yazma nüshalardaki gerçek sıralama aşağıda gösterilmiştir.

değişikliği olmadan س harfi içine giren Nasîr b. Ebu'l-Eş'as ve Abdülmelik b. Saîd b. Cübeyr'in biyografilerinin neden buraya alındığı ile ilgili bir bilgi de bulunmamaktadır. (Kelâbâzî, 1987, 2/874)

İlgili Bölümlerin Eserin Türkiye’deki Yazma Nüshalarındaki Varak Numaraları			
Başlığın Adı	Yusuf ağa, 65	Ulucami, 708	Kastamonu Halk Kütüphanesi, 718
İsminin ilk harfi ا olanlar	203b	204b	318b
İsminin ilk harfi ج olanlar	203b	204b	319a
İsminin ilk harfi ح olanlar	203b	204b	319a
İsminin ilk harfi خ olanlar	204a	203b	319b
İsminin ilk harfi ز olanlar	204a	203b	319b
İsminin ilk harfi س olanlar	204b	203b	319b
İsminin ilk harfi ط olanlar	205a	205b	320b
İsminin ilk harfi ع olanlar	205b	205b	320b
İsminin ilk harfi ف olanlar	206b	206b	322a
İsminin ilk harfi م olanlar	207a	207a	322b
İsminin ilk harfi ن olanlar	207b	207b	323a
İsminin ilk harfi ° olanlar	207b	208a	323a
İsminin ilk harfi ي olanlar	208a	208a	323a

Tablo 3: Eserin Türkiye’de bulunan nüshalarında Buhârî’nin başka bir râvî ile birlikte (makrûn) hadislerini zikrettiği isimlere ayrıldığı bölümün varak numaraları

Tabloda görüldüğü gibi bu bölüm kendi içinde alfabetik olarak verilmiştir. Türkiye’de bulunan üç yazmada da bu sıra bozulmamıştır. Matbu nüshada hiçbir başlık açılmadan üstelik Tablo 2 de görüldüğü gibi alfabetik sıraya uygun olmayacak şekilde ve yazma nüshalardaki dört başlık (İlk harfi ي ° م ile başlayanlar) eksik olarak verilen kısım yazmalarda sistematik olarak ele alınmıştır. Matbu halinde herhangi bir açıklama yapılmadığından bu kısmın ilk bölümdeki erkek râvîlerle karıştırılması oldukça muhtemeldir.

Matbu nüshada bu kısımdan sonra Buhârî’de yer alan râvîler hakkında daha özel başlıklar açılmaktadır. Bunlardan ilki *Sahîh*’te başka râvî ile birlikte anılanlar yani isnadda tek başına yer almayanlar ile ilgili açtığı başlıktır (Kelâbâzî, 1987, 2/875). Burada Kelâbâzî sadece Kehmes b. el-Minhâl’in biyografisine yer vermektedir. Buhârî, Kehmes b. el-Minhâl’den tek başına

Hakem b. Musa'dan Buhârî bu şekilde nakilde bulunmuştur.¹⁴ Ancak burada sadece kendi hocalarından değil daha önceki nesillerden de râvîler bulunmaktadır. Örneğin Buhârî, söz konusu başlık altında biyografisine yer verilen Halit b. Eslem'den tabaka olarak uzak olduğu için doğal olarak bizzat ondan doğrudan قال diyerek rivâyette bulunmamıştır. Ancak Halit b. Eslem'in de içinde yer aldığı isnadı yine قال diyerek Ahmed b. Şebîb'den nakletmiştir.¹⁵ Burada biyografisi verilenlerden Safvan b. İsâ'da da aynı durum geçerlidir. Abbâs el-Anberî, hocası Safvan'dan aldığı rivâyeti حدثنا lafzıyla zikretmiştir. Ancak Buhârî Abbâs el-Anberî'den mütebaat kabilinden aldığı rivâyeti قال diyerek rivâyet etmektedir.¹⁶ Yine Buhârî Kâsım b. Muhaymira'nın içinde yer aldığı isnadı قال diyerek zikretmektedir.¹⁷ Buna göre örneklerden büyük çoğunlukla Kelâbâzî'nin, bu kısımda biyografilerine yer verdiği kişilerin, *Sahîh*'de mütâbaat kabilinden zikredilen rivâyetlerde ismi geçen kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Matbu nüshaya göre Kelâbâzî, Buhârî'nin قال diyerek naklettiği on üç isimden sonra “منهن النساء” başlığı altında Buhârî'nin aynı şekilde قالت diyerek nakilde bulunduğu bir kadının biyografisine yer vermiştir. Kelâbâzî'nin bu kısımda yer verdiği kadın, Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm'ın kızı Ümmü Amr el-Kureşîyye'dir. Ümmü Amr'ın yer aldığı isnad yine Buhârî'nin mütâbaat olarak getirdiği bir isnâttır.¹⁸ Söz konusu isnâd dışında Ümmü Amr'ın *Sahîh*'de yer aldığı başka bir rivâyet bulunmamaktadır.

Ümmü Amr'ın biyografisinden sonra matbu nüshada ne ifade ettiği ve neden bu kısımda zikredildiği anlaşılmayacak şekilde “yine aynı özellikte olup isminin ilk harfi mim harfiyle başlayanlar” şeklinde bir başlık açılmaktadır.

¹⁴ Hadisin isnadı: ... حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْرَةَ... (Buhârî, “Cenâiz”, 37/1296; Kelâbâzî, 1987, 2/876).

¹⁵ Hadisin isnadı: (Buhârî, “Tefsir (Berae Suresi)”, 7/4661; Buhârî, “Zekat”, 4/1404; Kelâbâzî, 1987, 2/876).

¹⁶ Hadisin isnadı: قَالَ عَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ بْنِ أَبِي هَنْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، (Buhârî, “Rikâk”, 1/6412; Kelâbâzî, 1987, 2/877).

¹⁷ Hadisin isnadı: قَالَ الْحَكَمُ بْنُ مُوسَى: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْرَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرٍ: أَنَّ الْقَاسِمَ بْنَ مُخَيَّمَةَ حَدَّثَهُ، قَالَ: (Buhârî, “Cenâiz”, 37/1296) Bir başka örnek için bkz. (Buhârî, “Ezan”, 155/844; Kelâbâzî, 1987, 2/880).

¹⁸ Hadisin isnadı: قَالَتْ مُعَاذَةُ: أَخْبَرْتَنِي أُمُّ عَمْرٍو بِنْتُ عَبْدِ اللَّهِ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ: سَمِعَ عُمَرَ: سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ (Buhârî, “Libâs”, 25/5834; Kelâbâzî, 1987, 2/880-881).

Burada Kelâbâzî yedi kişinin biyografisine yer vermektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/881-883). Matbu nüshada م harfinden sonra sırasıyla isimleri ن (1 kişi), • (1 kişi) ve ي (3 kişi) harfleriyle başlayan râvîlere yer verilmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/883-886). Ancak yazma nüshalarla mukayese edilerek anlaşılabilecek bu kısım da esasen daha önceden Buhârî'nin makrûn olarak (başka râvî ya da isnadla destekleyerek) naklettiği hadislerini rivâyet ettiklerinden ismini bildikleri râvîler kısmına aittir. Tablo 2 de görüleceği üzere muhakkik Abdullah el-Leysî bu kısmın biyografilerini verirken (ي / ن / م) harflerini eksik bırakmıştı. Ümmü Amr'dan sonra gelen bu isimler daha önce eksik bırakılan râvîlerdir. Her ne kadar muhakkik bu râvîlerin hangi gruba dahil olduğunu belirtmese de biyografilerden bu râvîlerin rivâyetleri makrûn olarak rivâyet edilen râvîlerden olduğu görülmektedir. Örneğin bu kısımdaki isimler arasında yer alan Muhammed b. Müslim Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî *Sahîh*'de sadece mütâbaat isnadlarında yer almaktadır.¹⁹ Sonrasında matbu nüshada ismi bilinmeyip sadece künyesi bilinen râvîler için bir başlık açılmakta ve burada sadece Ebû Bekir b. Abdullah'ı zikretmektedir. Kelâbâzî, Ebû Bekir'in, Abdullah b. Ebî Mûleyke'nin kardeşi olduğunu ve kardeşinin de künyesinin Ebû Bekir veya Ebû Muhammed olduğunu ifade etmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/886)²⁰. Esasen bu başlık yazma nüshalarda Tablo 3'deki ismi bilinen ve rivâyeti makrûn olarak rivâyet edilen kişilerden hemen sonra gelmektedir. Yani bu kez yine rivâyeti makrûn olarak rivâyet edilip künyeleriyle bilinen râvîler tanıtılmadığı. Muhtemelen muhakkikin kullandığı nüshalarda bir önceki başlığın م harfinden başlayarak bu ve daha sonraki başlıklar kopmuş ve hatalı olarak yazmanın sonuna eklenmiştir.

Kelâbâzî'nin açtığı bir sonraki "Buhârî'nin başka herhangi bir açıklama yapmadan "ابن فلان" lafzıyla rivâyet ettiği ve bu râvînin yer aldığı isnad, ardından verdiği başka bir isnadla birlikte naklettiği (makrûn) kişiler" şeklindedir. Bu başlık ile kastedilen Buhârî'nin bir râvînin ismini zikretmeksizin ondan "ابن فلان" şeklinde bahsetmesidir. Kelâbâzî'nin yer verdiği

¹⁹ *Sahîh*'deki ifade şu şekildedir: عَنْ جَابِرٍ وَقَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ: (Buhârî, "Şurûd", 4/2718; Kelâbâzî, 1987, 2/881).

²⁰ Kelâbâzî, Ebû Bekir'in babasının adını Abdullah olarak kaydetmiştir. Ancak kaynaklarda Abdullah b. Ebî Mûleyke'nin kardeşi olan Ebû Bekir'in, babası Ubeydullah olarak geçmektedir. (Mizzî, 1980, 33/121).

başlığın daha iyi anlaşılabilmesi için Buhârî'deki söz konusu râvinin geçtiği hadisi incelemek yerinde olacaktır. Buhârî'de isnadında "ابن فلان" ifadesinin de geçtiği hadis şu şekildedir: قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَخْبَرَنِي ابْنُ فُلَانٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ» (Buhârî, "Itk", 20/2559). Kelâbâzî, hadisin isnadında yer alan ve sadece "ابن فلان" şeklinde geçen kişinin İbn Sem'ân olarak meşhur Abdullah b. Ziyad b. Sem'ân olduğunu ifade etmektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/887). Örnekte görüldüğü üzere Buhârî "İbn Fülân" olarak isnadda yer alan kişiden tek başına hadisi aktarmayıp hadisi hem Malik'ten hem de İbn Fülân'dan aktarmıştır. Üstelik bununla da yetinmeyip ikinci bir yolla da hadisi nakletmiştir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde İbn Fülân şeklinde zikredip söz konusu kişinin ismini açıkça belirtmemesi İbn Fülân olarak bilinen Abdullah b. Ziyad b. Sem'ân'ın zayıflığına işaret olarak değerlendirilmiştir (Mizzî, 1980, 14/532; Bedreddin el-Aynî, ts., 13/115).

Kelâbâzî'nin yer verdiği bir diğer başlık ise Buhârî'nin "زاد فلان" diyerek nakilde bulunduğu kişilere ayırdığı başlıktır. Bu kısımda Kelâbâzî Abdullah b. Salih'e yer vermektedir. Kelâbâzî künyesinin Ebû Salih olduğunu belirttiği Abdullah b. Salih el-Cühenî'nin, Leys b. Sad'ın kâtibi olduğunu ve Buhârî'den naklen Abdullah'ın hicri 222 (837) yılında vefat ettiğini kaydetmektedir. Başlıkta ifade ettiği üzere Kelâbâzî, Buhârî'nin, Kitâbü'z-Zekât'ta Abdullah b. Salih'ten "زاد عبدالله قال حدثني الليث" diyerek nakilde bulunduğunu belirtmektedir (Buhârî, "Zekat", 52/1475; Kelâbâzî, 1987, 2/888). Kelâbâzî kitabın son biyografisi olan Abdullah b. Salih ile kitabında yer verdiği özel başlıkları da nihayete erdirmiştir. Bu başlık aynı zamanda yazma nüshalardaki son başlıktır. Ancak yazma nüshalarda bu başlığın hemen öncesinde Buhârî'nin قال فلان diyerek yani kendisine nispet etmeden naklettiği râviler yer almaktadır. Matbu nüshada peşi sıra verilen ابن فلان başlığı ile زاد فلان başlığı arasında yazma nüshada daha önce zikredilen pek çok başlık yer almaktadır. Matbu nüshadaki haliyle bu özel başlıklarda hangi râvinin neden anlatıldığı, hangi râvinin hangi gruba dahil olduğunu anlamak neredeyse imkansızdır. Kelâbâzî'nin iki ana bölümden sonra açtığı özel başlıkları daha iyi anlamak adına yazma nüshalarındaki doğru sıralama aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Müfred Râvîlerden Sonra Ele Alınan Konuların Eserin Türkiye'deki Yazma Nüshalarındaki Sıralaması ve Varak Numaraları			
Başlığın Adı	Yusuf ağa, 65	Ulucami, 708	Kastamonu Halk Kütüphanesi, 718
Makrûn râvîlerden isimleri bilinenler ²¹	203b-208a	204b-208a	318b-323a
Makrûn râvîlerden isimleri bilinmeyip künyeleriyle bilinenler	208 a (1 kişi)	208a (1 kişi)	323b (1 kişi)
Buhârî'nin عن ابن فلان şeklinde rivâyet ettiği râvîler	208a (1 kişi)	208b (1 kişi)	323b (1 kişi)
Buhârî'nin isnadın başında قال لي فلان diyerek ve müfred olarak hadis naklettiği râvîler	208b-209a (4 kişi)	208b-209a (4 kişi)	324a (4 kişi)
Buhârî'nin isnadın başında قال لي فلان diyerek ve makrûn olarak hadis rivâyet ettiği râvîler	209a (1 kişi)	209a (1 kişi)	324b (1 kişi)
Buhârî'nin isnadın başında رَأَيْتُ diyerek hadis rivâyet ettiği râvîler	209a (1 kişi)	209a (1 kişi)	324b (1 kişi)
Buhârî'nin isnadın başında قال فلان diyerek rivâyetlerini aldığı erkek râvîler	209b-211a (18 kişi)	209a-210b (18 kişi)	324b-326b (18 kişi)
Buhârî'nin isnadın başında قالت فلان diyerek rivâyetlerini aldığı kadın râvîler	211a (1 kişi)	210b (1 kişi)	326b (1 kişi)
Buhârî'nin isnadın başında زاد فلان diyerek rivâyet ettikleri	211a (1 kişi)	210b (1 kişi)	326b (1 kişi)

Tablo 4: Buhârî'nin hadisini tek başına rivâyet ettiği erkek ve kadın (müfred) râvîlerin biyografilerinden sonra başka bir râvî ya da isnadla destekleyerek

²¹ Bu başlık hakkında bkz. Tablo 3

rivâyetini naklettiği râvîler (makrûn) ve bazı kullanımlar ile ilgili açtığı başlıklar

2.3. Kelâbâzî'nin Eserini Telif Metodu

Kitabında yer verdiği biyografileri genellikle kısa açıklamayı tercih eden Kelâbâzî, biyografilerde öncelikle râvînin kimlik bilgisini zikretmektedir. Bu kısımda râvîlerin tam isimleri, künye ve nisbeleri açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca Kelâbâzî râvînin kimlik bilgisini verirken râvînin tanınırlığını artıracak, ek özelliklere yer vermeyi de ihmal etmemektedir. Örneğin Enes b. Malik için Berâ b. Mâlik'in (ö. 20/641) kardeşi olduğunu ve Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğunu ifade eder (Kelâbâzî, 1987, 1/86). Ezher b. Sad'ten (ö. 203/818) bahsederken onun Benî Bâhilî'nin azatlı kölesi olduğunu, (Kelâbâzî, 1987, 1/91) Abdullah b. Salih'in (ö. 222/837) Leys b. Sad'ın (ö. 175/791) kâtibi olduğunu zikreder (Kelâbâzî, 1987, 2/888). Bir râvînin sahip olduğu nisbeleri hakkında farklı rivâyetler varsa onları da zikrederek açıklar. Âdem b. Ali el-İclî'nin (ö. ?) nisbesi ile ilgili olarak bazılarının el-Bekrî, bazılarının ise eş-Şeybânî nisbelerini kullandığını belirttikten sonra el-İclî ile el-Bekrî'nin kabile nisbeleri olduğunu eş-Şeybânî nisbesinin ise farklı olduğunu belirtir (Kelâbâzî, 1987, 1/89). Abdülmelik b. Habîb'in (ö. 138/755) el-Cüvenî ve el-Kindî nisbeleri olmakla birlikte el-Ezdî ve el-Basrî nisbelerinin de rivâyet edildiğini kaydeder. Ayrıca isminin Abdurrahman b. Habîb olarak nakledildiğini de belirterek isimdeki ihtilafa da dikkat çeker (Kelâbâzî, 1987, 2/478).

Kelâbâzî, râvînin kimlik bilgisini verdikten sonra râvînin rivâyette bulunduğu kimselere ve kendisinden hadis nakledenlerin isimlerine yer vermektedir. Kelâbâzî'nin özgün özelliklerinden biri, biyografisini verdiği râvînin Buhârî'de yer alan rivâyetleri az ise Buhârî'nin *Sahîh*'i içinde hangi kitapta rivâyeti bulunduğunu hatta bazen hangi kitap içinde hangi bab başlığı altında rivâyetin nakledildiğini belirtmesidir. Bazen de kitap ismi vermeden hadisin konusunu ifade eder. Örneğin Kelâbâzî, Buhârî'nin Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd'dan (ö. 222/837) Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer'de "şecaat" bâbında ve Kitâbü's-Salât'da "mescide hizmet edenler" bâbında rivâyette bulunduğunu kaydeder. Üstelik sadece bununla da yetinmeyerek Buhârî'nin, mescide hizmet edenler bâbı ile Hâlid b. Velîd'in menkıbelerine dair bölümde yer alan hadisinde Ahmed b. Abdülmelik'i babasına değil dedesi Vâkıd'a

nispet ederek Ahmed b. Vâkıd şeklinde kaydettiğini de ilave eder (Kelâbâzî, 1987, 1/40).²² Aynı şekilde Ahmed b. Ebî Süreyc'in (ö. 243/857) Buhârî'de yer alan rivâyetlerinin tevhid ve Uhud savaşı ile ilgili olduğunu belirtmektedir (Kelâbâzî, 1987, 1/36; Buhârî, "Megâzî", 18/4053, "Tevhid", 50/7540). Ancak her zaman râvînin tüm rivâyetlerini eksiksiz şekilde de söylememektedir. Nitekim Ahmed b. Ebî Süreyc'in aynı zamanda Kitâbü'l-Hayz'da da bir rivâyeti bulunmaktadır (Buhârî, "Hayz", 29/332).

Kelâbâzî, metodunun bir parçası olarak ulaşabildiği durumlarda râvîlerin vefat tarihlerini ve bazen vefat yaşlarını da kaydeder. Ancak vefat tarihi hakkında farklı rivâyetler varsa Kelâbâzî, bunlara da ayrıca değinmektedir. Örneğin Kelâbâzî, Bîşr b. Mufaddal'ın (ö. 187/803) biyografisini verirken onun vefat tarihi hakkında epeyce ayrıntılı nakillerde bulunmaktadır. Bu kapsamda Kelâbâzî, Buhârî'nin, Muhammed b. Mahbûb'dan yaptığı nakille Bîşr b. Mufaddal'ın 187 (803) yılında, Mu'temir b. Süleyman'ın (ö. 187/803) vefatından iki ay sonra öldüğünü, Mu'temir'in ise Muharrem ayında vefat ettiğini aktarır. Yine Buhârî'nin nakline göre Amr b. Ali (ö. 249/864), onun aynı yıl içinde Mu'temir'den sonra vefat ettiğini söylemiştir. Ebû Dâvûd (ö. 275/889) da Ubeydullah b. Muâz (ö. 237/851) ile el-Mukaddemî'nin kendisine, Bîşr b. Mufaddal'ın 187 (803) yılında vefat ettiğini rivâyet ettiklerini zikretmiştir. Buna karşılık Buhârî, Amr b. Îsâ'dan naklen Bîşr b. Mufaddal'ın 186 (802) yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Muhammed b. Sa'd da Amr b. Îsâ'dan Buhârî'nin nakline paralel bir rivâyetle bulunmuştur. Kelâbâzî, Ebû Dâvûd'un, İbnü'd-Dûrakî'den Amr b. Îsâ'nın rivâyetiyle aynı doğrultuda bir nakil aktardığını bildirerek konuyu sonlandırmıştır (Kelâbâzî, 1987, 1/112-113, ayrıca bkz. 2/826, 829-830). Kelâbâzî, Hz. Peygamber'in müezzini Bilal b. Rebâh'ın biyografisinde de vefat tarihini belirlerken pek çok nakle yer vermiştir. Öncelikle Buhârî'nin Hz. Bilal'in Şam'da, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde vefat ettiğini naklettiğini bildiren Kelâbâzî, daha sonra konuyla ilgili şu nakillere yer verir: "Amr b. Ali onun Dımaşk'ta 20 (641) yılında, altmış küsur yaşlarında vefat ettiğini belirtmiştir. Vâkıdî de bu hususta Amr b. Ali ile aynı görüştedir. Ebû Îsâ ise onun Hz. Ömer'in hilafeti sırasında, 20 (641) yılında vefat ettiğini ifade etmiştir. Zühîlî, Yahyâ b. Bekîr'den naklen onun Dımaşk'ta, tâun hastalığı

²² Buhârî, "Cihad ve Siyer", 24/2820; "Salât", 74/460; "Fedâilü Ashâbî'n-Nebî", 25/3757. Fedâil'de geçen hadis aynı zamanda Kitâbü'l-Megâzî'de de geçmektedir. "Megâzî", 45/4262.

sırasında, 17 (638) veya 18 (639) yılında vefat ettiğini aktarmıştır. İbn Nümejr ise onun Dımaşk'ta 20 (641) yılında vefat ettiğini söylemiştir." (Kelâbâzî, 1987, 1/120-121)

Kelâbâzî, bazen vefat tarihi ile ilgili farklı nakilleri sadece şahsa değil yazılı bir kaynağa da işaret ederek verir. Örneğin Vâsıl b. Hayyan'ın mevlâsı Ebû Bekir b. Ayyaş'ın (ö. 193/809) vefat tarihi ile ilgili olarak Kelâbâzî, Buhârî'nin *et-Târihu'l-kebîr*'inde İbnü'l-Müsennâ'dan (ö. 252/866) naklen Ebû Bekir'in vefat tarihinin 193 (809) olarak geçtiğini, *et-Târihu's-sağîr*'de ise bu kez Yusuf es-Saffâr'dan naklen yine aynı tarihin aktarıldığını bildirir. Buhârî'nin nakillerinin aksine Ebû Îsâ ise onun 192 (808) yılında vefat ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Kelâbâzî konuyu netleştirmek adına şu nakillerle devam eder: "Ebû Mûsâ el-Ensârî, Ebû Bekir b. Ayyâş'ın şöyle dediğini nakletmiştir: 'Ben 115 (733) yılında, yirmi dört yaşındayken hac yaptım; o sırada Atâ b. Rebâh hayattaydı.' Yine Ebû Mûsâ, onun cenazesine 192 (808) yılında katıldığını belirtmiştir. Vâkıdî'nin kâtibi, Ebû Bekir b. Ayyâş'ın 193 (809) yılı Cemâziyelevvel ayında vefat ettiğini söylemiştir. Ebû Dâvûd da bu görüşü nakletmiş, ancak vefat ayını Rebîülevvel olarak zikretmiştir. Ayrıca İbn Ebî Attâb'dan, o da Yahyâ el-Hammânî'den naklen Ebû Bekir'in 194 (810) yılında vefat ettiğini söylediğini de rivâyet etmiştir. Ebû Îsâ, Ebû Hişâm er-Rifâî'den naklen, Ebû Bekir b. Ayyâş'ın "Ben, Süfyân es-Sevrî'den (ö. 161/778) bir yaş büyüğüm" dediğini aktarmıştır." (Kelâbâzî, 1987, 2/829-830) Söz konusu örneklerde görüldüğü üzere Kelâbâzî, farklı nakilleri verme konusunda oldukça titiz davranmakla birlikte genellikle kendi kanaatini belirtmemektedir.

Kelâbâzî'nin ricâl konusunda ana kaynaklarından biri Buhârî'dir. Nitekim pek çok bilgiyi aktarırken sık sık Buhârî'nin kendi bilgilerine veya Buhârî'nin râvilerden işittiği beyanlara yer verir. Çoğu zaman sadece vefat tarihini zikredip geçmez destekleyici kabilden nakillere de yer verir. Bu açıdan Buhârî'nin vefat tarihleri hususunda göstermiş olduğu hassasiyeti, bu gibi bilgileri önemseyip aktararak kendisi de gösterir. Örneğin, Ahmed b. Said el-Mervezî'nin (ö. 246/860) vefatı hakkında bilgi verirken önce Buhârî'nin Ahmed b. Said'in Kûmis depreminden bir yıl sonra vefat ettiğini söylediğini aktarır. Ardından Buhârî'nin Ahmed b. Said'in oğluna "Baban hangi yılda vefat etti?" diye sorduğunu ve oğlunun 246 (860) yılında aşure günü veya Muharrem ayının ortasında vefat ettiğini haber verdiğini nakleder. Kûmis depreminin 245 (859)

yılında olduğunu da beyan ederek Buhârî'nin ilk verdiği bilginin Ahmed b. Said'in oğlu tarafından da teyit edildiğini ortaya koymaktadır (Kelâbâzî, 1987, 1/31). Kelâbâzî'nin bu gibi nakillere yer vermesi, onun elde ettiği bilgileri teyit ederek en doğrusunu kaydetme çabasının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Kelâbâzî, Buhârî'nin kimliği tam olarak belirgin olmayacak şekilde rivâyete bulunduğu râvilerin kimliklerini tespit etmek üzere pek çok nakle yer verir. Nitekim Kelâbâzî, Buhârî'nin isnadda herhangi bir babaya nispet etmeden künye ya da nisbe bilgisi aktarmadan sadece "Ahmed" şeklinde ifade ettiği râvilerin biyografilerini de eserine almış ve bu kişilerin kimliklerini tespit etmeye gayret etmiştir. Kelâbâzî söz konusu kişiyi "أحمد غير منسوب" başlığı altında zikretmektedir. Kelâbâzî, Ahmed'in, Abdullah b. Vehb el-Mısırî'den (ö. 197/813) hadis rivâyet ettiğini kendisinden de Buhârî'nin, Kitâbü's-Salât'ta ve el-Câmi'in çeşitli yerlerinde rivâyette bulunduğunu kaydetmiştir. Ardından âlimlerin sadece "Ahmed" şeklinde geçen bu kişinin kimliği konusunda ihtilaf ettiklerini söyleyerek şu nakillere yer vermiştir: "Bazıları onun, Abdullah b. Vehb'in kardeşi Abdurrahman'ın oğlu Ubeydullah'ın kardeşi olan Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb (ö. 264/878) olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bazıları bu görüşü reddederek onun Ahmed b. Sâlih veya Ahmed b. Îsâ olabileceğini söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir." Ardından Kelâbâzî, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî'nin kendisine Buhârî'nin el-Câmi'inde "Bize Ahmed, İbn Vehb'den rivâyet etti." şeklinde geçtiğinde Ahmed ile kastedilen kişinin, İbn Vehb'in yeğeni olduğunu söylediğini aktarmıştır. Kelâbâzî, Ebû Abdullah b. Mende'nin (ö. 395/1005) şu değerlendirmesiyle konuyu sonlandırmaktadır: "Buhârî'nin el-Câmi'inde 'Bize Ahmed b. Vehb rivâyet etti' şeklinde rivâyet ettiğinde kastedilen kişi İbn Sâlih el-Mısırî'dir. Buhârî, Ahmed b. Abdurrahman'dan es-Sahîh'te hiçbir rivâyet nakletmemiştir. Şayet Ahmed b. Îsâ'dan rivâyette bulunursa, onu açıkça babasına nisbet ederek zikretmektedir." (Kelâbâzî, 1987, 1/47) Görüldüğü gibi Kelâbâzî, Buhârî'de babasına nispet edilmeden geçen râvinin kimliğinin tespiti hususunda gayret göstermiş ve konuyla ilgili pek çok nakle yer vermiştir (Kelâbâzî, 1987, 1/47-48, 2/823).

Kelâbâzî, detay sayılabilecek bazı ayrıntılara da işaret etmektedir. Örneğin Ebû Bekir b. Abdurrahman el-Kureşî'nin (ö. 94/712) biyografisini anlatırken el-Gallâbî'nin (ö. 298/910) Yahyâ b. Maîn'den (ö. 233/848) naklen aktardığı Ebû

Bekir b. Abdurrahman ile Urve'nin (ö. 94/713), Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) Cemel Vakası için beraberindekileri teftiş ettiği sırada yaşları küçük görüldüğü için geri çevrildiklerini belirten rivâyete yer vermektedir (Kelâbâzî, 1987, 2/826). 203 (818) yılında vefat eden Ebû Bekir Ezher b. Sad el-Bâhili ise Kelâbâzî'nin aktardığına göre küçük yaşta diğer çocuklarla birlikte oynarken Türkler tarafından kaçırılmış, ancak savaş esiri olarak köleleştirilmemiştir (Kelâbâzî, 1987, 1/91).

2.4. Kendisinden Sonraki Âlimlere Etkisi

Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî bir asır sonra yine bir ricâl uzmanı tarafından farklı bir çalışmaya konu edilmiştir. Çoğunluğu Hadis ilmine ait olmak üzere farklı ilimlere dair seksene yakın eser kaleme alan İbnü'l-Kayserânî, el-Kelâbâzî'nin *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî* adlı eseri ile İbn Mencûye Ebû Bekr el-İsfahânî'nin (ö. 428/1036) *Ricâlü Sahîhi Müslim* adlı eserini birleştirerek *el-Cem' beyne kitâbey Ebî Nasr el-Kelâbâzî ve Ebî Bekir el-İsfahânî fî ricâli'l-Buhârî ve Müslim (el-Cem' beyne Ricâli's-Sahîhayn)* adlı eserini kaleme almıştır. İbnü'l-Kayserânî, özellikle *Etrâfü'l-Kütübi's-Sitte* ve *Şürûtü eimmeti's-sitte* adlı eserleriyle, İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen'i*ni *Kütüb-i Hamse'*ye dâhil ederek "Kütüb-i Sitte" kavramının kullanılmasına ve yaygınlık kazanmasına katkıda bulunmasıyla tanınmaktadır (Kandemir, 2000, 21/109-111; Aydın, 2016, 521-523; Yıldırım, 2013, 234-235). İbnü'l-Kayserânî, Kelâbâzî ve İsfahânî'nin eserlerinde bulunan Buhârî ve Müslim ricâlinin pek çoğunun ortak olduğunu görmüş ve bu eserlerdeki bilgileri bir araya getirmiş, bazı biyografilere ilâvelerde bulunmuş her iki kitapta farklı kimlik bilgileri ile geçen râvileri tespit ederek çeşitli tashihler yapmıştır (Kandemir, 2000, 110; Yıldırım, 2011, 38-39).

Kelâbâzî'nin eseri kendisinden sonra pek çok muhaddis tarafından okunmuştur. Kelâbâzî'nin eserini okuyanlar arasında hadis âlimi Ebû Tahir es-Silefî (ö. 576/1180) de bulunmaktadır. Nitekim o Kelâbâzî'nin *el-İrşâd fî ma'rifeti ricâli'l-Buhârî* adlı eserini İsfahan taciri Hâlid'den Abdülmelik b. Hasan el-Kâzerûnî aracılığıyla kitabın müellifi Kelâbâzî'ye varan isnâdla dinlediğini haber vermektedir (Zehebî, 1998, 3/155). İbn Hayr el-İşbili (ö. 575/1179) de yine hocalarından Kelâbâzî'ye ulaşan isnadla eseri dinleyenler arasındadır (el-İşbili, 1998, 189).

Kelâbâzî'den sonra yazılmış pek çok eserde, Kelâbâzî'nin bu eseri referans alınmış ve ondan pek çok alıntı yapılmıştır. (Asar, 2026, 122-123) Örneğin, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmî 'i's-sahîh* adlı eserinde yetmiş küsur yerde²³ Kelâbâzî'nin ismi zikredilmektedir. Ebû'l-Velîd'in vefat tarihi göz önünde bulundurulduğunda eserin yazıldıktan kısa bir süre sonra dikkat çektiği ve diğer muhaddisler tarafından referans alındığı görülmektedir. *Kütüb-i Sitte* ricâliyle ilgili en önemli eserlerden biri olan Mizzî'nin eserinde de benzer bir durum göze çarpmaktadır. Nitekim Mizzî'nin, Abdülğanî b. Abdülvâhid el-Cemmâilî (ö. 600/1203)'nin *Kütüb-i Sitte* râvileri hakkındaki *el-Kemâl*'ini tashih ve yeniden tertip ederek oluşturduğu *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl* adlı eseri üzerinden yapılan basit bir taramada onun kırk iki yerde Kelâbâzî'den alıntı yaptığı tespit edilmiştir. Kelâbâzî'den sıklıkla alıntı yapan müelliflerden biri de İbn Hacer el-Askalânî'dir. Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'ini ihtisar edip esere ilâvelerde bulunan İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb* adlı eseri üzerinden yapılan taramada ise İbn Hacer'in altmış yerde Kelâbâzî'nin görüşüne başvurduğu görülmüştür. Söz konusu kitapların *Kütüb-i sittenin* tamamındaki râvilerle birlikte müelliflerinin *Kütüb-i Sitte* dışında bazı farklı kitaplardaki râvileri de eserlerine dahil ettikleri²⁴ dikkate alındığında sadece Buhârî ricâline ait bir kitaptan yaptıkları alıntı sayılarının azımsanmayacak kadar çok olduğunu söylemek mümkündür.

Kelâbâzî'nin eserinde ele aldığı râviler hakkında verdiği bilgiler sonraki muhaddisler tarafından değerlendirilmiş bazen haklı bulunmuş bazen de hata yaptığı ortaya konmuştur. Nitekim İbn Hacer, Salih b. Nebhân el-Medenî'nin (ö. 125/743) biyografisini verirken Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin Salih b. Nebhân'ı Buhârî râvileri arasından saydığını ve onun Buhârî'de Kitâbü's-Sayd'da Ebû Katâde'nin mevlâsı Nâfi' ile birlikte rivâyetinin bulunduğunu söylemiştir. Ancak Kelâbâzî, söz konusu isnâdda Nâfi'nin yanında zikredilen râvinin Salih

²³ Bu sayı Kelâbâzî'nin eserinin ne kadar referans alındığını göstermek adına el-Mektebetü's-Şâmîle programından “كَلَابَازِي” kelimesi ile yapılan tarama sonucu tespit edilmiştir. Benzer şekilde aynı paragrafta Mizzî ve İbn Hacer'in kitapları ile ilgili verilen sayılar için de aynı durum geçerlidir.

²⁴ Mizzî, Cemmâilî'nin eserine Buhârî'nin *es-Sahîh*'inden başka beş, Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i dışında yedi, Nesâî'nin *es-Sünen*'den başka dört kitabı daha ilave etmiştir. İbn Hacer'de Mizzî'nin eserine, eserin hacminin üçte biri kadar ilâvelerde bulunarak genişletmiştir. (Kandemir, 2020, 30/221; a.mlf., 1999, 19/524)

değil, et-Tev'eme'nin mevlâsı Nebhân olduğunu belirtmiştir (Buhârî, "ez-Zebâih ve's-Sayd", 11/5492). İbn Hacer, bu görüşün Kelâbâzî dışında başka âlimler tarafından da benimsendiğini doğru olanın bu olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda Bâcî'nin ciddi bir hata yaptığını ve açık bir yanılığa düştüğünü de ilave etmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1326, 4/406-407). Görüldüğü gibi Kelâbâzî'nin görüşüyle Bâcî'nin yaptığı bir hata düzeltilmiştir.

Öte yandan Kelâbâzî'nin yanlışlığı durumlar da söz konusu olmuştur. Nitekim Kelâbâzî, el-Hâris b. Şübeyl b. Avf'ın, el-Hâris b. Şebl diye de anılan Kûfeli bir râvî olduğunu ve kendisinden Buhârî'nin, "namazda elden yardım alma" bahsinde ve Bakara sûresinin tefsirinde rivâyette bulunduğunu aktarmıştır (Kelâbâzî, 1987, 1/189). Ebû'l-Velîd el-Bâcî ise söz konusu râviyi anlatırken Kelâbâzî'nin, Hâris b. Şübeyl ile Hâris b. Şebl'in aynı kişi olduğunu ve ihtilafın sadece baba isminde meydana geldiği görüşünde olduğunu beyan etmiştir. Ancak Bâcî'ye göre doğru olan, bunların iki ayrı şahıs olduğudur. Buna göre Hâris b. Şebl, Hâris b. Şübeyl'den rivâyette bulunmuş Basralı bir râvî olup zayıf kabul edilirken, Hâris b. Şübeyl Kûfeli güvenilir bir muhaddistir (Bâcî, 2010, 138-139). Her ne kadar Bâcî, Kelâbâzî'nin yanlışlığını ifade etse de Mizzî, Kelâbâzî gibi Ebû't-Tufeyl el-Hâris b. Şübeyl b. Avf el-Becelî'nin, Kûfeli bir râvî olduğunu el-Muğîre b. Şübeyl'in kardeşi olup "İbn Şebl" diye de anıldığını rivâyet etmiştir. Pek çok müelliften atıfta bulunarak onun sika bir muhaddis olduğunu da vurgulamıştır (Mizzî, 1980, 5/237). Mizzî, her ne kadar Kelâbâzî'nin ismini zikretmese de Hâris b. Şübeyl ile Hâris b. Şebl'in aynı kişi olduğu hususunda Kelâbâzî'den etkilenmiş gibi gözükmemektedir. Nitekim İbn Hacer, Hâris b. Şübeyl'in biyografisinde Ebû Hâtim er-Râzî, Yahya b. Maîn, Ya'kub b. Süf-yân, Buhârî ve İbn Hibban gibi âlimlerin, Hâris b. Şübeyl ile Hâris b. Şebl'i birbirinden ayırdığını ancak müellifin (Mizzî'nin) bu hususta Kelâbâzî'ye tâbi olarak aynı kişi gibi aktarımında bulunduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer, bu konuda Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin Kelâbâzî'yi tenkit ettiğini Hâris b. Şübeyl ile Hâris b. Şebl'in iki farklı râvî olup Hâris b. Şübeyl'in Kufeli güvenilir bir râvî, Hâris b. Şebl'in ise Basralı zayıf bir râvî olduğunu aktarmıştır (İbn Hacer el-Askalânî, 1326, 2/143-144; a.mlf., 1986, 146). Bu örnekler Kelâbâzî'nin yazıldığı dönemden itibaren âlimler arasında dikkate değer bir eser olduğunu, muhaddislerin onun görüşüne önem verip eserlerinde nakillerde bulunduklarını göstermektedir.

Sonuç

Mâverâünnehir bölgesinde yetişen önemli hadis hâfızlarından biri olan Ebû Nasr el-Kelâbâzî, *Ricâlû Sahîhi'l-Buhârî* adlı eseriyle hadis tarihinde yadsınamaz bir yere sahiptir. Kelâbâzî'nin bu eseri, belirli bir hadis kitabının râvilerini müstakil olarak ele alan çalışmalar arasında erken dönem örneklerden biri olması bakımından gerek özeldir Buhârî ricali gerekse genel bir rical literatürü için sonraki dönemlerde önemli bir referans kaynağı olmuştur.

Kelâbâzî eserini alfabetik olarak tasnif etmekle birlikte sadece tüm râvilerin biyografilerini vermekle kalmamış aynı zamanda, Buhârî'nin, söz konusu râvînin hadisine nasıl yer verdiğini de dikkate almıştır. Bu bağlamda Kelâbâzî, Buhârî'nin hadisini başka bir râvî ya da başka bir isnadla destekleyerek aldığı (makrûn) râvîler için de ayrıca başlıklar açarak onları da kendi içinde alfabetik olacak şekilde sıralamıştır. Bununla birlikte yine Buhârî'nin râvînin rivâyetini aktarırken isnadda kullandığı *قال رَأَيْتِي، قال لي فلان* gibi ifadeleri de dikkate alarak açtığı başlıklarla Kelâbâzî, bu râvîleri diğerlerinden ayırmıştır. Kelâbâzî'nin bu metodu eserini klasik tabakât kitaplarından ayıran özgün bir yapıya kavuşturmuştur. Zira yer verdiği bu bilgiler, Buhârî'nin râvîyi nerede konumlandığı hakkında okuyucunun zihninde bir fikir oluşturmaktadır. Ne var ki kitabın matbu nüshasında Kelâbâzî'nin uyguladığı metodu takip etmek oldukça güçtür. Muhakkik Abdullah el-Leysî'nin tahkik ettiği matbu nüshada alfabetik düzenin sık sık bozulduğu bazı isimlerin ve künyelerin yer yer düzensiz biçimde sıralandığı görülmektedir. Matbu nüshada oldukça dikkat çeken tasnif hataları karşısında muhakkikin, ne dipnotta ne de girişte herhangi bir açıklamada bulunmaması muhakkik açısından bir eksiklik olarak görülmelidir. Zira her ne kadar Leysî, muhtemelen ulaştığı nüshalardaki sıralamayı dikkate alarak bu şekilde bir tasnifi yanınlamış olsa da müellifin mukaddimesinde beyan ettiği alfabetik sisteme aykırı olan mevcut tasnifin, normal olmadığına işaret etmesi, bu durumun nüshalardaki tertip hatalarından kaynaklanmış olabileceği gibi bazı ihtimaller üzerinde durması beklenirdi. Buna karşın Leysî, tasnif hakkında yorum yapmadan sessiz kalmayı, her râvî hakkında yapmış olduğu incelemeyi dipnotlarda verip geçmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle bu haliyle matbu

nüshadan azami düzeyde istifade, ancak muhakkik tarafından hazırlanan alfabetik fihrist yardımıyla mümkün olabilmektedir.

Kelâbâzî, biyografilerde Buhârî'nin hangi kitap ve bâblarda râvinin hadisine yer verdiğini zikretmiş, râvîlerin kimlik bilgileri ve özellikle vefat tarihlerini belirlerken sadece tek bir nakille yetinmemiş, Buhârî başta olmak üzere pek çok âlimin görüşlerini de metne yansıtarak nakil malzemesini mümkün olduğunca geniş tutmaya çalışmıştır. Kelâbâzî, râvinin kimliği, hoca ve talebeleri, râvinin vefat tarih gibi hususlarda bilgi vermekle birlikte râvîlerin cerh ve tadil durumu ile ilgili çoğu zaman herhangi bir nakilde bulunmamıştır. Râvîlerin cerh ve tadil durumu her râvî için dipnotta muhakkik tarafından verilmiştir.

Kelâbâzî'nin eseri, kendisinden sonra ricâl literatürü üzerinde de görünür bir etki bırakmıştır. Nitekim İbnü'l-Kayserânî, onun eserini İbn Mencûye'nin çalışmasıyla birleştirerek yeni bir telif ortaya koymuş, Bâcî, Mizzî ve İbn Hacer gibi pek çok âlim, râvîler hakkındaki değerlendirmelerinde Kelâbâzî'den sıklıkla ictibasta bulunmuştur. Bu çalışmalarda bazen Kelâbâzî'nin görüşü benimsenmiş bazen de isabetli bulunmamıştır. Tüm bu özellikleriyle Maverâünnehir bölgesinde yetişen bir muhaddis olarak Kelâbâzî'nin ricâle dair ilk örneklerden olan eserinin etkisinin sadece kendi bölgesi ve asrıyla sınırlı kalmadığını, ricâle dair yapılan çalışmalarda hadis âlimlerinin müstağni kalamayacağı temel bir başvuru kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Ne var ki Kelâbâzî'nin kitabını tasnif ederken belirlediği yöntemden tam anlamıyla yararlanabilmek, eserin Türkiye'deki yazma nüshaları da dikkate alınarak yeniden tahkik edilmesine bağlıdır.

Kaynakça

- Aktano, Nursadyk. *Karahanlılar Döneminde Hadis: Hicri IV-VI. Asırlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Asar, Muhammet Ali. "Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî Eseri Bağlamında Ebû Nasr Ahmed el-Kelâbâzî'nin Hadis İlmindeki Yeri". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2026).
- Aydın, Nevzat. "İbnü'l Kayserânî el-Makdisî'nin 'Tezkiratu'l-mevzû'ât' Adlı Eserindeki Ricâl Tenkit Metodu". *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (Bahar 2016).
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî. *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men*

harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'î's-sahîh. thk. Ali İbrahim Mustafa. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.

Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediiyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin*. İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, Tıbbı basım., 1951.

Bedreddin el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi. *Umdetü'l-kârî şerhi Sâhihi'l-Buhârî*. Dâru'l-fikr, ts.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Sahîhu'l-Buhârî*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1999.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV, 2009.

Hamevî, Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah. *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dârü'r-Reşid, 1986.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Hindistan: Matbaatü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326.

İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali. *Sûretü'l-Arz*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1992.

İbn Nukta, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ' el-Bağdâdî. *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd*. thk. Ebû İdris Şerif b. Salih et-Teşâdî. Beyrut: Darü'n-nevâdir, 2014.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Abdülkadir Arnaût-Mahmud Arnaût. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992.

İşbilî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr. *Fehrese*. thk. Muhammed Fuat Mansur. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

Kandemir, Mehmet Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19: 524. İstanbul: TDV yayınları, 1999.

Kandemir, Mehmet Yaşar. "İbnü'l-Kayserânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21: 109-111. İstanbul: TDV yayınları, 2000.

- Kandemir, Mehmet Yaşar. “Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30: 221. Ankara: TDV yayınları, 2020.
- Karapınar, Fikret. *Ebû Bekr Muhammed b. İshâk el-Kelâbâzî (v. 380/990)’nin Miftâhu Maâni’l-Ahbâr Adlı Eserinin İlk 80 Varağının Tahkîk ve Tahrîci*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin. *Ricâlü Sahîhi’l-Buhârî*. thk. Abdullah el-Leysî. Beyrut: Dârü’l-ma’rife, 1987.
- Kelâbâzî, Ebü’n-Nasr Ahmed b. Muhammed. *el-Hidâye ve’l-irşâd fî ma’rifeti ehli’s-sika ve’s-sedâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, 85. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/358272>
- Kelâbâzî, Ebü’n-Nasr Ahmed b. Muhammed. *Esmâ’u’r-ricâlî’s-Sahîh li’l-Buhârî*. İstanbul: Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Sultan III. Ahmed Kitaplığı, 2889. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/553953>
- Kelâbâzî, Ebü’n-Nasr Ahmed b. Muhammed. *Esmâ’ü ricâlî’l-Buhârî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Darulmesnevi, 65-001. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/233132>
- Kelâbâzî, Ebü’n-Nasr Ahmed b. Muhammed. *Esmâ’ü’r-ricâl li’s-Sahîhi’l-Buhârî*. Kastamonu: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Kastamonu Halk Kütüphanesi, 783. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/461638>
- Kelâbâzî, Ebü’n-Nasr Ahmed b. Muhammed. *Esmâ’ü ricâlî’l-Buhârî*. Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Ulucami, 708. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/36974>
- Makdisî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Ahsenü’t-tekâsîm fî ma’rifeti’l-ekâlîm*. thk. Muhammed Emin ed-Dannâvî. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf. *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*. thk. Beşşar Avvâd Ma’rûf. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1980.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Mâverâünnehir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28:178. Ankara: TDV yayınları, 2003.
- Polat, Salahattin. “Kelâbâzî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25:191. Ankara: TDV

yayınları, 2022.

Sarı, Dursun. *Maveraünnehir Bölgesinde Hadis Çalışmaları (Hicri İlk Üç Asır)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Sem'anî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur el-Mervezî. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahya el-Mu'âlimî el-Yemânî vd. 13 Cilt. Haydarâbâd: Meclisü Dâ'ireti'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1962.

Yamanus, Ayşe Nur. "Mâverâünnehirli Muhaddis Heysem b. Küleyb eş-Şâî ve el-Müsned Adlı Eserinin Hadis Tarihindeki Yayılımı". *HADITH (Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi)* 12 (2024).

Yıldırım, Selahattin. *İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî (ö. 507/1113) ve Hadisçiliği*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Yıldırım, Selahattin. "İbnü'l-Kayserânî ve Tezkiratü'l-Huffâz Adlı Eseri". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (Bahar 2013).

Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vdğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî. 53 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1996.

Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Tezkiretü'l-huffâz*. thk. Zekerîyya Ümeyrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayreddin b. Mahmud. *el-A'lâm kâmusü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-Arabi'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.